

Grey Scale #13

DANES
PICTA
.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO WP
M. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

ASG wewn. 3308/77

NAUKA WOJENNA
A SYSTEM OBRONNY PAŃSTWA

Część I

Wybrane zagadnienia ogólnej teorii wojny

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S 100 cz. I

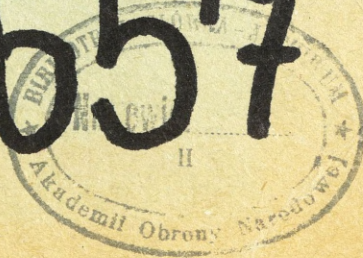

05-000925-001

KXX LAT ASG WP

59657

WARSZAWA MAJ 1977

AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO WP
M. GENERALA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

ASG wewn. 3308/77

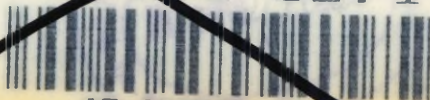
NAUKA WOJENNA
A SYSTEM OBRONNY PAŃSTWA

Część I

Wybrane zagadnienia ogólnej teorii wojny

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S 100 cz. I

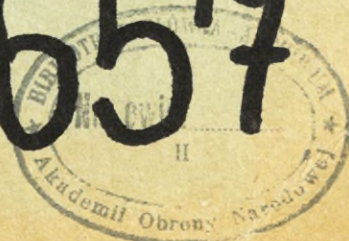

05-000925-001

XXX LAT ASG WP

59657

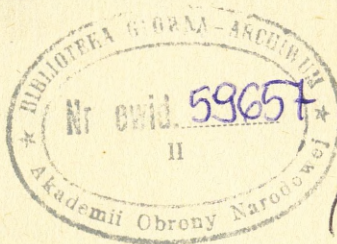
WARSZAWA MAJ 1977

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP
im. gen. broni K. Swierczewskiego

KATEDRA STRATEGII

ASG wewn. 3308/77

NAUKA WOJENNA A SYSTEM OBRONNY PAŃSTWA

CZĘŚĆ I

WYBRANE ZAGADNIENIA OGÓLNEJ TEORII WOJNY

WARSZAWA

maj

1977 r.

Opracował zespół pod kierownictwem gen.dyw.Bolesława CHOCHA

Redakcja mgr E. DZIEWICKA

SPIIS TRESCI

WSTEP	3
1.1. Geneza wojny	5
1.2. Pojęcie wojny	8
1.3. Podział wojen	12
1.4. Prawdźowości i prawa wojny oraz walki zbrojnej...	26
1.4.1. Ogólne charakterystyka	26
1.4.2. Prawa wojny	28
1.4.3. Prawa walki zbrojnej	33
Przypisy	38
Bibliografia	44

WSTĘP

Oddany do rąk czytelnika materiał stanowi pierwszą część opracowania pt.: "Nauka wojenna a system obronny państwa"^{x/}. Jest on rezultatem dociekań pracowników naukowych Katedry Strategii Akademii Sztabu Generalnego WP. Ideą przewodnią ich pracy - zgodnie z przyjętymi pierwotnie założeniami - miało być uporządkowanie wiedzy z zakresu nauki wojennej, przede wszystkim na podstawie dotychczasowego dorobku w tej dziedzinie, celem ustalenia kierunków dalszych badań.

W toku pracy okazało się jednak, że oparcie rozważań wyłącznie na dorobku dotychczasowym nie jest możliwe. Niektóre bowiem ustalenia w zakresie nauki wojennej już się zdeaktualizowały. Postęp we wszystkich dziedzinach naszego życia, a głównie zmiany zachodzące w stosunkach społeczno-politycznych, w możliwościach gospodarczych i militarnych oraz dokonująca się rewolucja naukowo-techniczna sprawiły, że na wiele spraw musieliśmy spojrzeć po nowemu. Niezbędne stało się więc poszerzenie frontu badań oraz zgłębienie niektórych problemów, co między innymi oznaczało konieczność sprecyzowania treści szeregu pojęć.

W niniejszym opracowaniu prezentujemy tylko zagadnienia wybrane, bowiem publikacja ta ma jedynie ułatwić orientowanie się w całości wiedzy o przedmiocie oraz inspirować do samodzielnych przemyśleń i wniosków. Przedstawione poglądy potraktowane zostały przez zespół autorski jako rozwiązania wstępne o charakterze ogólnym.

^{x/} Kolejne części opracowania składające się na zamkniętą całość będą dotyczyły nauki wojennej, sztuki wojennej oraz doktryny wojennej. W drugiej kolejności /w latach 1978-80/ zostaną wydane dalsze części traktujące o strategii wojennej oraz systemie obronnym państwa.

Przy rozwiązywaniu poszczególnych problemów stosowaliśmy cały szereg metod badawczych. Podstawową z nich była oczywiście marksistowska dialektyka materialistyczna.

W pracy nad badaną problematyką uwzględniliśmy obuzerną literaturę przedmiotu, głównie radziecką i polską. Szczególnie cenne okazały się dla nas oba wydania pracy ministra obrony Narodowej ZSRR, marszałka Andreja GRECZKI: Woorużonnyje siły sowietского gosudarstwa. Moskwa 1974 i 1975. Zawarte w niej ustalenia, dotyczące badanej przez nas problematyki, staraliśmy się zaadaptować do warunków polskich /bibliografię do części 1-4 podaje się w niniejszym zeszycie/.

Żywimy nadzieję, że opracowanie to stanowić będzie dla oficerów naszych Sił Zbrojnych, a przede wszystkim nauczycieli akademickich i słuchaczy uczelni wojskowych swego rodzaju "przewodnik" po tak rozległej, ważnej, a dotychczas niedostatecznie zbadanej i uporządkowanej dziedzinie wiedzy, jaką jest współczesna wiedza o wojnie.

1. WYBRANE ZAGADNIENIA OGÓLNEJ TEORII WOJNY

1.1. Geneza wojny

Według szacunkowych danych od roku 3600 przed naszą erą do roku 1960 naszej ery ludzkość zaznała tylko 292 /słownie: dwieście dziewięćdziesiąt dwa/ lata powszechnego pokoju. W ciągu pozostałych 5268 lat przeżyła 14513 wojen /konfliktów zbrojnych/, a straty w ludziach powstałe w ich wyniku wyniosły około 1240 milionów^{x/}. Jeśli natomiast wziąć pod uwagę czasy najnowsze, to według niektórych publicystów 30 kwietnia 1975 roku - dzień zakończenia wojny w Wietnamie - był od 1 września 1939 roku /to jest od wybuchu drugiej wojny światowej/ pierwszym dniem, w którym na całym świecie zapanował pokój. Nic więc dziwnego, iż wojna - jako zjawisko towarzyszące ludzkości niemal od zarania jej dziejów, jako "produkt" zorganizowanego społecznego działania - zawsze pobudzała, pobudza i będzie pobudzać do głębokiej refleksji. Ludzie podejmują próby wyjaśnienia przyczyn wybuchów wojen, wykrycia oraz określenia prawidłowości i praw rządzących wojną, ujawnienia powiązań i zależności między poszczególnymi jej przejawami.

Na przestrzeni historii sformułowano cały szereg teorii o jakże zróżnicowanym stopniu obiektywizmu, autentyzmu i naukowej rzetelności. A zatem tak dawniej, jak i dziś różne były teorie i prawdopodobnie będą poglądy oraz kierunki rozwoju

x/ E.Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ.PWN, Warszawa 1974, s.992.

teoretycznej myśli wojskowej. W dobie obecnej na plan pierwszy wysuwają się dwa stanowiska /grupy poglądów/ krańcowo różne. Wyraziciele jednego z nich badają zjawisko wojny w oparciu o ustalenia nauki marksizmu-leninizmu, zwolennicy drugiego - z rozmaitych niemarksistowskich pozycji.

Na Zachodzie w okresie powojennym zyskało sobie popularność kilka teorii rzekomo zasadnie wyjaśniających przyczyny wybuchów współczesnych wojen. Należy do nich zaliczyć: teorie socjologiczne, według których źródeł wojen trzeba szukać w polityce, rozpatrywanej jednak w oderwaniu od ekonomiki i bez uwzględnienia klasowego podziału społeczeństw^{x/}; teorie psychologiczne, których twórcy dopatrują się przyczyn wybuchów wojen w psychice jednostek lub grup społecznych, w ich "instynktach agresji"; teorie biologiczne, przenoszące władzę ciwki świata zwierzęcego prawa walki o byt w dziedzinę stosunków międzyludzkich^{xx/}; teorie geopolityczne, w których uzasadnia się konieczność wybuchu wojen przyczynami geograficznymi i wiele, wiele innych.

Wspólną cechą nie tylko wyżej wymienionych, ale i szeregu innych niemarksistowskich teorii jest ignorowanie przy analizie zjawiska wojny nierozrwalnego sprzężenia, jakie zachodzi pomiędzy ustrojem społecznym, ekonomiką i polityką. To właśnie różni je od teorii marksistowsko-leninowskiej, według której jedynie dostrzegając ten dialektyczny związek można trafnie określić przyczyny /źródła/ wybuchów wojen.

W myśl poglądów marksistowskich wojna nie jest zjawiskiem wiecznym. Pojawiła się wówczas, gdy wraz z rozwojem społeczno-ekonomicznym powstały warunki do zdobywania i gromadzenia dóbr materialnych oraz innych wartości. Jest więc, jako taka, zjawiskiem społeczno-historycznym, co oznacza, że ukształtowała się na określonym etapie rozwoju społeczeństw i może zaniknąć z chwilą likwidacji tych warunków społecznych, które ją zrodziły.

x/ Jedną z teorii socjologicznych jest np. teoria wojny permanentnej głoszona przez francuskiego socjologa Raymonda Arona, upatrującego źródeł wybuchów wojen wyłącznie w sprzecznościach natury politycznej.

xx/ Do tej grupy zalicza się takie teorie, jak: "teoria ras", "teoria doboru naturalnego", "teoria przeludnienia" i inne.

Jak wiadomo, na przestrzeni historii ulegają zmianie stosunki produkcji i siły wytwórcze. W ślad za tym zmieniają się środki walki zbrojnej, a następnie sposoby wojowania. Przemianom podlega więc i wojna - jej charakter, sposoby przygotowania i prowadzenia. Nie zmieniają się tylko zasadnicze przyczyny wojen - rodzi je bowiem zawsze klasowy ustrój społeczny; były i są wytworem sprzeczności powstających i narastających w łonie społeczeństw epok niewolnictwa, feudalizmu i kapitalizmu /szczególnie w stadium imperializmu/.

Jest więc wojna nierozzerwalnie związana z powstaniem własności prywatnej, bowiem fakt ten przesądził o podziale społeczeństwa na antagonistyczne grupy /klasy/ - wyzyskującą /posiadającą/ i wyzyskiwaną. W konsekwencji tego podziału grupa posiadaczy utworzyła reprezentujący jej interesy aparat przemocy /państwo/, w którego ramach zaczęła realizować swoje cele /polityka zewnętrzna i wewnętrzna/.

Ukształtowane na przestrzeni społeczno-historycznego rozwoju ludzkości formacje ekonomiczno-społeczne różnią się między sobą formami zależności zachodzących pomiędzy przeciwstawnymi klasami. W każdej z tych formacji /niewolniczej, feudalnej, kapitalistycznej, imperialistycznej/ przyczyny wojen, traktowanych jako wytwór sprzeczności narastających w łonie społeczeństwa klasowego, były generalnie tożsame. Niemniej jednak w obrębie poszczególnych informacji ekonomiczno-społecznych, obok wspólnych dla wszystkich zasadniczych przyczyn wojen, występowały przyczyny specyficzne dla każdej z nich. I tak - o ile przyczyną wybuchu wszystkich prowadzonych wojen było zawsze uzyskanie jakichś dóbr, o tyle w ustroju niewolniczym dobra owe stanowili niewolnicy oraz cenne przedmioty zdobywane w wyniku podbojów; w feudalizmie - zawojowane obszary wraz z przypisanymi do nich chłopami; w ustroju kapitalistycznym - źródła surowców i rynki zbytu, a w jego schyłkowym stadium - imperializmie - jeszcze ponadto korzyści płynące z zawojowania słabszych i mniejszych państw. Od momentu powstania pierwszego państwa socjalistycznego do wymienionych przyczyn dołączyła się jeszcze dążność do likwidacji tej formy ustrojowej; co więcej, dążność ta wysuwa się na plan pierwszy w wojnie między państwami o różnych ustrojach społecznych.

Marksiistowsko-leninowska metodologia naukowa - osadza -
jąc zjawisko wojny w realnym otoczeniu, na które składa się
określony układ stosunków społecznych - umożliwia wykrycie
rzeczywistych przyczyn wybuchów zarówno wojen mających miejsce
w odległej przeszłości, jak i nam współczesnych. Czyż w
zestawieniu z nią metodologia wszelkich teorii niemarksiistow-
skich nie wydaje się uboga, jednostronna? Podobnie jak trudne
jest jedynie za pomocą teorii instynktów, teorii doboru natu-
ralnego, czy teorii przeludnienia wykryć rzeczywiste źródła
wojen zaborczych prowadzonych przez imperium rzymskie, tak
też nie można uznać za przekonujące podawanych przez nie
przyczyn wybuchu wojny w Wietnamie czy na Bliskim Wschodzie.
Każda bowiem z tych teorii w konfrontacji z teorią marksiistow-
sko-leninowską będzie jedynie "krzywym zwierciadłem" znie-
kształcającym oczywiste, niepodważalne fakty.

1.2. Pojęcie wojny

Termin: "wojna" jest jednym z najstarszych słów występu-
jących w językach różnych narodów, ale aż po dzień dzisiejszy
nie jest rozumiany jednoznacznie. Świadczy o tym chociażby
mnogość podejmowanych prób jego zdefiniowania /patrz przyp.
1.2. pkt. 1-8/. Autorzy niniejszego opracowania w oparciu
o ustalenia marksiistowsko-leninowskiej nauki o wojnie i woje-
ku, krytyczno-porównawczą analizę niektórych lansowanych
współcześnie teorii oraz własne przemyślenia usiłowali wyro-
bić sobie możliwie adekwatny do rzeczywistości pogląd na zja-
wisko wojny. Dokonanie definitywnych ustaleń w tym względzie
stało się obecnie potrzebą chwili, bowiem w literaturze facho-
wej nagromadziło się już tyle beztrasko, wręcz nieodpowiedzial-
nie formułowanych pojęć i definicji wojny, iż w praktyce powo-
dują one wiele niejasności, a nawet poważnych nieporozumień.

Początkowo w czasopiśmie, później w wydawnictwach popu-
larnonaukowych, wreszcie w niektórych pracach naukowych zaczę-
to bez cudzojęzycznych określeń tego typu terminami, jak: "wojna
dyplomatyczna", "wojna ideologiczna", "wojna psychologiczna",

"wojna ekonomiczna" itp.^{x/} Co więcej - zyskały sobie prawo obywatelstwa nawet takie określenia, jak: "zimna wojna"^{xx/1} "wojna nieorężna".

Operowanie tego typu terminami i pojęciami powoduje zaniżanie w świadomości społecznej progu wojny. Zasadność, a nawet niezbedność tego niektórzy teoretycy usiłują tłumaczyć koniecznością demonstracji siły /lub nawet ograniczonego jej użycia/ jeszcze w czasie pokoju, bowiem dla osiągnięcia celów, jakie stawiają sobie obecnie poszczególne państwa czy koalicje państw, już nie wystarczają - ich zdaniem - środki stosowane w okresie pokoju; trzeba sięgać po "argumenty" znajdujące się na wyższym poziomie eskalacyjnym, a zatem środki oscylujące na krawędzi "zimnej" i "gorącej" wojny. Jednocześnie uważają oni, że obawa przed skutkami użycia broni jądrowej powstrzyma każdą ze stron od jej wykorzystania.

Nawet przy założeniu, że prawdopodobieństwo wybuchu wojny jądrowej jest bardzo małe, w żadnym wypadku nie można go ani ignorować, ani tym bardziej wykluczać. Nie wnikając zatem w intencje autorów propagujących zaniżenie progu wojny, należy stwierdzić, że działalność ideologiczną, dyplomatyczną, psychologiczną i ekonomiczną uprawiano od najdawniejszych czasów, zarówno w okresie pokoju, jak i wojny, i nigdy dotychczas nie uznawano jej za działalność wojenną /o ile nie towarzyszyły jej walka zbrojna/, aczkolwiek niekiedy działalność ta była bardziej uciążliwa dla państwa, wobec którego została zastosowana, aniżeli straty zadane w wyniku walki zbrojnej^{xxx/}.

Proponowane innowacje uznać należy więc nie tylko za zbędne, ale nawet za niebezpieczne. Jeżeli bowiem fakt uznania działalności ideologicznej, dyplomatycznej, psychologicznej lub ekonomicznej za rzeczywiste prowadzenie wojny ma służyć intensyfikacji zbrojeń i usprawiedliwianiu wszelkich sterów

x/ Terminami tymi autorzy Małej Encyklopedii Wojskowej określają zjawiska społeczne, w których występuje walka o cele polityczne bez angażowania sił zbrojnych. "Mała Encyklopedia Wojskowa" t.3, Warszawa 1971, s.495.

xx/ A.Beaufre: Wstęp do strategii i strategia odstraszenia. Warszawa 1968, s.144.

xxx/ Na przykład zastosowane w 1975 roku embargo na dostawy ropy naftowej dla niektórych państw przez kraje arabskie.

zbrojnych, to tego rodzaju argumentów nie można uważać za podstawę do rzeczywistej zmiany kategorii zjawisk^{x/}. Nie wyklucza to oczywiście oddziaływania ideologicznego, psychologicznego, dyplomatycznego i ekonomicznego w czasie wojny ani też wyłączenia tego rodzaju działania z podporządkowania kierownictwa politycznego. Jednak dla określenia działalności państwa w wymienionych płaszczyznach znakomicie nadaje się termin "walka", jako znacznie szerszy zakresowo i bardziej odpowiedni dla odzwierciedlenia sytuacji i zjawisk kształtujących się w wyniku tej działalności. Jeśli bowiem jakieś państwo prowadzi walkę ideologiczną, psychologiczną, dyplomatyczną lub ekonomiczną, to nie musi się ono znajdować w stanie wojny. Ażeby więc można było mówić o wojnie warunkiem sine qua non jest wystąpienie działań wojennych prowadzonych w formie walki zbrojnej przez siły zbrojne^{xx/}.

Z drugiej strony sam fakt wystąpienia walki zbrojnej nie stanowi jeszcze podstawy do określania jakiejś sytuacji mianem wojny. Na przestrzeni historii pojawiały się bowiem takie formy walki zbrojnej, jak: wendetta, wróżda, zajeżdż, zbrojne przewroty pałacowe, walki organizacji gangsterskich

x/ Jeżeli stale znajdujemy się w stanie wojny, to niezbędne jest nie tylko zbrojenie, lecz utrzymywanie wszystkich organów państw /koalicji/ w odpowiednio wysokim stopniu gotowości.

xx/ M.Fleming: Definicja agresji. Warszawa 1975, s.14-15. Podobnie potraktowało ten problem Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych formułując w dniu 14 grudnia 1974 roku definicję agresji /napaści/. W czasie dyskusji uznano mianowicie, że pojęcie "agresja gospodarcza" jest rodzajowo różne od pojęcia "agresja zbrojna". Agresja gospodarcza nie stanowi bezpośredniego zagrożenia dla pokoju, nie czyni koniecznym wystąpienia Rady Bezpieczeństwa, nie uzasadnia użycia własnych sił zbrojnych w celu samoobrony oraz nie stanowi z reguły casus foederis w sojuszach wojskowych. Analogicznie oceniono "agresję ideologiczną" dokonywaną zwłaszcza przy użyciu nowoczesnych środków masowego przekazu. Uwzględniając przedstawione racje, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych wyłączyło walkę gospodarczą /ekonomiczną/ i ideologiczną z pojęcia agresji /patrz przyp. 1.3/.

z użyciem broni itp., których nie zalicza się do wojen, bowiem nie są one przejawem kontynuowania polityki państw /koalicji/ czy klas społecznych.

Mianem wojny nie określa się również takich sytuacji i działań, które stanowią wprowadzenie kontynuację polityki jakiegokolwiek państwa czy koalicji przy użyciu siły zbrojnej, jednak nie dochodzi w nich do walki zbrojnej. Są to m.in. wszelkiego rodzaju interwencje zbrojne, anektowanie przy pomocy wojska jakiegokolwiek terytorium lub nawet całego kraju /np. tzw. "Anschluss" Austrii, aneksja Nadrenii czy Kłajpedy dokonane przez hitlerowskie Niemcy w okresie przed II wojną światową/, ewentualnie zagrażające wybuchem wojny zbrojne demonstracje siły /tzw. niedoszła wojna w rejonie Morza Karaibskiego, czyli demonstracja siły zbrojnej USA przeciwko Kuby/.

Z powyższego wynika, iż w treści definicji pojęcia wojny powinny być ściśle wyrażone istotne właściwości tego zjawiska, których zespół jednoznacznie charakteryzuje wojnę i pozwala odróżnić ją od innych - w tym również podobnych - zjawisk. Taka definicja będzie adekwatna do rzeczywistości - prawdziwa.

Do dziś godną uwagi w swoich ogólnych zarysach i treści definicję wojny sformułował w XIX w. C. Clausewitz. On to wygłosił zdanie: "Wojna jest tedy aktem przemocy mającym na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli"^{x/}. Clausewitz stwierdził ponadto, że wojna jest czynem politycznym, prawdziwym narzędziem polityki, dalekim ciągiem stosunków politycznych prowadzonych innymi środkami^{xx/}.

Definicja Clausewitza została rozwinięta w sposób krytyczno-twórczy przez klasyków marksizmu-leninizmu. W. I. Lenin, konkretyzując jej treść, ściśle określił związki wojny z rzeczywistością społeczno-polityczną ujmowaną w aspekcie historycznym. Ta wzbogacona definicja leninowska brzmi: "Wojna jest kontynuacją polityki innymi /mianowicie opartymi na przemocy/ środkami, stosowanymi w interesie danego państwa, danej klasy"^{xxx/}. Interpretując znaczenie zawartych w niej słów

x/ C. Clausewitz: O wojnie. Wyd. MON. Warszawa 1958, Księgi 1-5.

xx/ C. Clausewitz: O wojnie. Wyd. MON, Warszawa 1958, s. 248. Księga 8.

xxx/ W. I. Lenin: Dzieła: Tom 23, Warszawa 1951, s. 222-223.

można by oczywiście pod słowo "przemoc" podkładać różne treści, uważając, iż w powyższym kontekście z powodzeniem może być mowa o przemocy politycznej, ekonomicznej itp. Co jednak przez słowo przemoc rozumiał w swojej definicji W.I. Lenin? Oto odpowiedź: "Przemoc w epoce XX wieku - jak w ogóle w epoce cywilizacji - to .. wojsko". I dalej: "powiedzieć w ogóle: jesteśmy przeciwko użyciu broni oznacza jesteśmy przeciwko użyciu przemocy". Z zacytowanych słów niedwuznacznie wynika, że w odniesieniu do wojny słowo "przemoc" oznacza przemoc zbrojną, a zatem walkę zbrojną. Powyższy wywód upoważnia do stwierdzenia, iż wojna jest to kontynuowanie polityki państw /koalicji/, lub klas społecznych przy użyciu przemocy, której głównym wyrazem jest walka zbrojna. Tak sformułowana definicja nie zaniża progu wojny, co niewątpliwie sprzyja współcześnie rozwijającym się procesom odprężeniowym, a ponadto umożliwia wyraźne określenie granicy między stanami: pokojem i wojną.

1.3. Podział wojen

Wojnę jako zjawisko niezmiernie złożone można rozpatrywać z różnych punktów widzenia, przyjmując za podstawę podziału różne kryteria.

Dokonanie podziału wojen ma istotne znaczenie dla procesu poznawczego, ułatwia bowiem ustalenie przyczyn wybuchu poszczególnych wojen oraz określenie ich charakteru. To z kolei umożliwia wyenuncie wniosków dotyczących przygotowania kraju i jego sił zbrojnych do wojny oraz jej prowadzenia.

Ponieważ - jak już zostało powiedziane - w zjawisku wojny przenikają się wzajemnie treści społeczno-polityczne, ekonomiczne i militarne, podział wojen należy przeprowadzać z tych właśnie punktów widzenia, wyodrębniając odpowiednio trzy grupy kryteriów. W wyniku takiego podziału otrzyma się szereg cech charakterystycznych dla wszelkich prowadzonych dotychczas wojen. Dokonując selektywnego ich wyboru można z kolei

określić charakter każdej konkretnej wojny^{x/}.

Nieuwzględnienie którejs z wymienionych grupy kryteriów może spowodować niepełność podziału, jego nieadekwatność do rzeczywistości. Na przykład: teoretycy burżuazyjni przy analizie społeczeństwa wojny w większości przypadków ignorują kryteria społeczno-polityczne. Często zawężają oni również pojęcie wojny do pojęcia walki zbrojnej, co wyklucza możliwość poznania rzeczywistych przyczyn wybuchu wojny oraz jej charakteru. Dążąc do zatarcia treści społeczno-politycznych, starają się w ten sposób ukryć prawdziwe cele prowadzonych wojen. I tak R.Osgood w książce "Wojna ograniczona" określa wojnę jako "zorganizowane starcie sił zbrojnych państw suwerennych, dążących do wzajemnego narzucenia własnej woli". Uwzględniając jedynie militarne treści wojny dokonuje następnie podziału na wojny jądrowe, konwencjonalne, partyzanckie itp. Jeden z amerykańskich socjologów rozpatruje natomiast wojnę jako proces wspólny dla całej przyrody, wyróżniając wojny: między wszelkiego rodzaju istotami żywymi, między narodami prymitywnymi, między narodami cywilizowanymi oraz wysoko rozwiniętymi. Zachodnioniemiecki generał W. Baudouin wyodrębnia z kolei wojny: religijne /XV w./, gabinetowe /XVII w./, narodowe /XIX w./ i inne, a jego rodak, filozof i historyk, W. Halveg dostrzega dwa podstawowe typy wojen ograniczonych: "wschodni", w którym dominuje polityka, i "zachodni", w którym na pierwszy plan wysuwają się problemy militarne-strategiczne. We wszystkich tych podziałach^{xx/} pominięty został najistotniejszy, bo klasowy, społeczno-polityczny punkt widzenia.

Teoretycy marksizmu-leninizmu oraz niektórzy inni jak na przykład Vegecjuż, Frycz-Modrzewski przy ocenie cech i charakteru wojen na pierwszym miejscu stawiają kryteria społeczno-polityczne.

x/ Należy jednocześnie pamiętać, że podział ten nie jest podziałem rozłącznym /jako taki byłby sztuczny i nierealny/, bowiem społeczno-polityczne, ekonomiczne i militarne treści wojny łączą się nierozdzielnie, pozostając w dialektycznym ze sobą związku. Dla przykładu można podać, że podział wojen z punktu widzenia bezwzględności w stosowaniu przemocy na totalne i będące ich przeciwieństwem - nietotalne powinien być rozpatrywany zarówno w aspekcie społeczno-politycznym, ekonomicznym, jak też militarnym.

xx/T.Kondratkow: Problema klasyfikacji wojen i jego otreżenie w ideologicznej wojnie. Komunist Voorużonnych Sił 11/74.

Z moralno-politycznego punktu widzenia można więc podzielić wojny na sprawiedliwe i niesprawiedliwe /patrz zest.1.1/. Będą to wg słów Lenina "wojny klas wyzyskiwanych i wyzyskujących, wojny, których celem jest wzmocnienie ucisku klasowego, i wojny, których celem jest zrzućcie tego ucisku"^{x/}. Przy rozpatrywaniu tych wojen trzeba ściśle ustalić ich treść polityczną, określając: "jaki charakter klasy ma wojna, z jakiej przyczyny ta wojna wybuchła, jakie klasy ją prowadzą, jakie historyczne i historyczno-ekonomiczne warunki ją wywołały"^{xx/}. Do wojen sprawiedliwych należałoby więc zaliczyć te, które są prowadzone dla zrzućcia ucisku klasowego lub w obronie zdobyczy socjalnych, mają na celu obronę niepodległości, a także wojny narodowo-wyzwoleńcze. Wojny natomiast niesprawiedliwe - to przede wszystkim wojny, których celem jest tłumienie ludowych ruchów rewolucyjnych czy wyzwoleńczych, wojny zaborcze, wywoływane i prowadzone dla podporządkowania całego lub części napadniętego kraju, a także wojny między państwami kapitalistycznymi o nowy podział świata^{xxx/}.

Z punktu widzenia następstw społeczno-politycznych można wyróżnić wojny postępowe i reakcyjne. Do wojen postępowych zalicza się te, w których dąży się do obalenia ustroju społecznego hamującego rozwój sił wytwórczych. W przeciwieństwie do nich wojny reakcyjne mają na celu utrzymanie ustroju chylącego się ku upadkowi lub zmierzają do jego umocnienia, czy też przywrócenia.

W tym miejscu należałoby zwrócić uwagę na różnicę między parami przeciwstawnych pojęć: wojna sprawiedliwa i niesprawiedliwa oraz wojna postępowa i reakcyjna. Przykładem ilustrującym

x/ W.I.Lenin: Polnoje sobranije soczinienij. T.38, s.337.

xx/ W.I.Lenin: Dzieła t.24. Warszawa 1952, s.417.

xxx/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojakowej. Wyd. MON Warszawa 1971, s.105.

Jak wskazują doświadczenia, na przestrzeni rozwoju ludzkości prowadzone były zarówno wojny niesprawiedliwe /i odpowiednio sprawiedliwe/ jednostronnie, jak też wojny dwustronnie niesprawiedliwe /np. pierwsza wojna światowa/. Historia nie zna natomiast przykładu prowadzenia wojny dwustronnie sprawiedliwej.

te różnice pojęciowe mogą być chociażby wojny napoleońskie, które będąc niesprawiedliwymi z narodowego punktu widzenia /miały bowiem na celu podporządkowanie sąsiednich państw/jednocześnie niosły ze sobą postęp społeczny /prowadziły do likwidacji przestarzałego ustroju społeczno-politycznego, jakim wówczas był feudalizm, i wprowadzenia na jego miejsce nowego ustroju - kapitalizmu, który w swym stadium początkowym wносił elementy postępu/. Natomiast wojna wywołana i prowadzona przez III Rzeszę przeciwko Związkowi Radzieckiemu była zarówno niesprawiedliwa, jak i reakcyjna, gdyż zmierzała nie tylko do zagarnięcia terytorium napadniętego państwa, lecz również do obalenia postępowego ustroju socjalistycznego.

Kryteria podziału wojen	Podział wojen
Z moralno-politycznego punktu widzenia	Sprawiedliwe, niesprawiedliwe
Z punktu widzenia następstw społeczno-politycznych	Postępowe, reakcyjne
Z prawnego punktu widzenia	Agresywne, nieagresywne /obronne/
Ze względu na charakter przeciwników	Między państwami o różnych ustrojach, między państwami o jednakowych ustrojach, domowe.
Z narodowego punktu widzenia	Zaborcze, niezaborcze
Ze względu na sposób osiągnięcia celu	Na wyczerpanie, na wyniszczenie
Ze względu na czas trwania	Krótkotrwałe, długotrwałe
Ze względu na stopień bezwzględności w stosowaniu przemocy	Totalne, nietotalne
Ze względu na stopień wykorzystania potencjałów	Ograniczone, nieograniczone
Ze względu na stosowane środki rażenia	Konwencjonalne, niekonwencjonalne
Ze względu na powiązania polityczne	Koalicyjne, niekoalicyjne
Ze względu na zasięg terytorialny	Lokalne, światowe
Ze względu na organizację sił użytych w wojnie	Regularne, nieregularne /partyzanckie/
Ze względu na sposób rozpoczęcia wojny	Prewencyjne, nieprewencyjne
Ze względu na stopień dynamiki działań zbrojnych	Manewrowe, niemanewrowe /pozycyjne/

Z prawnego punktu widzenia można wyodrębnić wojny
 a g r e s y w n e i n i e a g r e s y w n e /obronne/.
 Zgodnie z definicją ONZ "agresja jest to użycie siły zbrojnej
 przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorial-
 nej lub niezawisłości politycznej innego państwa lub w jakiej-
 kolwiek innej postaci sprzecznej z kartą ONZ" /art.1 definicji
 agresji ONZ/x/. Definicja ta, chociaż jest w praktyce roz-
 maicie interpretowana, stanowi podstawę do wyróżnienia wojen
 agresywnych i nieagresywnych /obronnych/. Agresja może mieć
 miejsce tylko w stosunkach między państwami, natomiast w woj-
 nach domowych nie ma podstaw do uznania za agresora żadnej ze
 stron, niezależnie od tego, która z nich ją wszczęła. Obca in-
 terwencja w sprawy wewnętrzne danego państwa według ustaleń
 prawnych jest natomiast uznawana za agresję /patrz przyp.1.3/.

Wojny można również dzielić z narodowego punktu widzenia.
 wyróżniając wojny z a b o r c z e i n i e z a b o r c z e.
 Historia podaje wiele przykładów wojen zaborczych /np. koło -
 nialnych/ oraz wojen niezaborczych /prowadzonych w obronie nie-
 podległości narodu i narodowowyzwoleńczych/. Wojny niezaborcze
 charakteryzują się na ogół zwartością i zaangażowaniem całego
 społeczeństwa, a nie tylko pojedynczych grup czy klas społecz-
 nych, jak to ma miejsce w większości przypadków wojen zabor-
 czych.

Ze względu na charakter przeciwieństw między wojującymi
stronami można przeprowadzić podział na wojny m i ę d z y
 p a ń s t w a m i o r ó ż n y c h u s t r o j a c h
 s o c j a l n o - p o l i t y c z n y c h, wojny m i ę d z y
 p a ń s t w a m i o u s t r o j a c h j e d n a -
 k o w y c h oraz wojny d o m o w e. Wyżej wymienio-
 ne wojny mogą wybuchać zarówno w rezultacie zaistnienia prze-
 ciwieństw ideologicznych, ekonomicznych, narodowościowych, jak
 i innych. Celem wojny między państwami o różnych ustrojach
 społeczno-politycznych będzie przede wszystkim likwidacja prze-
 ciwstawnego ustroju lub przynajmniej jego osłabienie, natomiast
 ekonomiczne podporządkowanie danego państwa może w niej speł-
 niać rolę drugorzędą, przy czym nie musi w grę wchodzić za-
 garnięcie terytorium przeciwnika. Wojny między państwami o jed-

 x/ M.Fleming: Definicja agresji. Warszawa 1975, s.7-8.

nakowych ustrojach społeczno-politycznych najczęściej - jak już była mowa - toczono się o nowy podział świata na sfery wpływów, ale również mogą mieć na celu podbicie części lub całości terytorium przeciwnego państwa - z jednej strony, natomiast z drugiej - obronę własnego terytorium. Wojny domowe wybuchają zazwyczaj w rezultacie narastania sprzeczności klasowych. Mają one na przykład z jednej strony doprowadzić do przejęcia władzy przez masy pracujące, obalenia ustroju kapitalistycznego i wprowadzenia postępowego ustroju socjalistycznego, natomiast z drugiej - spowodować zachowanie istniejącego status quo. Wojny domowe między masami ludowymi a siłami reakcji popieranymi przez imperialistów mogą również - tak jak to miało miejsce w Hiszpanii /1936/ - zmierzać do obrony przez masy pracujące zdobyczy socjalistycznych.

Podział wojen według kryteriów społeczno-politycznych /w tym moralnych, prawnych, narodowościowych, itd./ ma podstawowe znaczenie, gdyż sprzyja wykryciu rzeczywistych przyczyn ich wywołania. Należy jednak pamiętać, że o charakterze wojny decydują nie tylko czynniki społeczno-polityczne, ale również ekonomiczne i militarne. A zatem - jak już poprzednio była mowa - oprócz kryteriów społeczno-politycznych /grupa pierwsza/ podział wojen wyznaczają kryteria ekonomiczne i militarne/grupy druga i trzecia/.

Niektóre z kryteriów wchodzących w zakres wymienionych trzech grup tak ściśle łączą się ze sobą, że ich rozdzielenie jest niemożliwe. Zachodzi wówczas zjawisko przynależności jednego kryterium do dwóch, a nawet trzech grup lub też powtarza się w tych grupach kryteriów o podobnej treści. Np. kryterium podziału "z prawnego punktu widzenia", należące do grupy pierwszej i dzielące wojny na agresywne i nieagresywne, ściśle się łączy z kryterium podziału "ze względu na sposób rozpoczęcia wojny", należącym do grupy trzeciej i pozwalającym wyróżnić wojny prewencyjne i nieprewencyjne.

Kryterium podziału wojen ze względu na sposób osiągnięcia celu należy zaliczyć przede wszystkim do grupy kryteriów ekonomicznych, ale także i do militarnych. Przyjmując je otrzymujemy podział na wojny prowadzone z myślą o wyczerpaniu przeciwnika - wojny na wyczerpanie - oraz zmierzające

do zniszczenia jego potencjału wojennego - wojny na wyczerpanie przeciwnika - wojny na wyczerpanie. Wojny na wyczerpanie przeciwnika mogą przynieść efekty wówczas, gdy jego możliwości ekonomiczne są ograniczone. Przykładem będzie tu np. wojna między państwami arabskimi i Izraelem /po II wojnie światowej/, podczas której państwa arabskie dążyły do wyczerpania Izraela i osiągnięcia ostatecznych celów politycznych. Tylko ogromna pomoc z zewnątrz pozwalała Izraelowi krzyżować ich plany. W tej sytuacji celem Izraela było wyniszczenie sił zbrojnych państw arabskich. Wojnami na wyczerpanie nieprzyjaciela były niewątpliwie również nieomal wszystkie wojny narodowowyzwoleńcze /np. w Algierii, w Wietnamie itp./, zaś wojnami na wyniszczenie - prowa-
dzone przez III Rzeszę i Japonię tzw. "wojny błyskawiczne".

Za ekonomiczno-militarne należałoby również uznać kryterium czasu, w wyniku zastosowania którego otrzymujemy podział na wojny krótkotrwałe i długotrwałe. Pomimo, że pojęcie krótkotrwałości i odpowiednio długotrwałości jest względne, konieczność jego wyróżnienia jest oczywista przede wszystkim dlatego, że wojny pochłaniały zawsze, a szczególnie obecnie olbrzymie materialne zasoby społeczeństwa. Na ogół państwa dysponujące relatywnie mniejszym potencjałem wojennym, zwłaszcza ekonomicznym, zawsze przygotowywały się do rozstrzygnięcia wojny w krótkim czasie /czego przykładem mogą być hitlerowska doktryna "blitzkriegu" oraz wojny Izraela z państwami arabskimi/, natomiast państwa o dużym potencjale /np. Rosja w I wojnie światowej, Stany Zjednoczone w II wojnie światowej/ przygotowywały się raczej do wojen długotrwałych. Dzisiaj, w związku z posiadaniem przez główne mocarstwa świata broni jądrowej, niektórzy sądzą, że ewentualna wojna między nimi będzie krótkotrwała ze względu na niszczącą moc środków rażenia. Wyrażany jest jednak również pogląd, iż wojna jądrowa między państwami socjalistycznymi i kapitalistycznymi może być długotrwała ze względu na olbrzymie potencjały wojenne tych państw, a także znaczne obszary im podporządkowane^{x/}.

x/ W. Ziemekow: Charakternyje strategičeskie czierty mirowych wojen. Wojennaja Myśl nr 8, Moskwa 1974.

Kryterium znajdującym się "na styku" wszystkich trzech wymienionych grup jest stopień bezwzględności w stosowaniu przemocy dla osiągnięcia celów wojny. Łączy ono bowiem w sobie aspekty społeczno-polityczne /w tym moralne i prawne/, ekonomiczne i militarne^{x/}. Wobec tego, że rozpiętość celów współczesnych wojen jest ogromna /od obezwładnienia sił zbrojnych przeciwnika, aż po unicestwienie jego państwowości i wyniszczenie narodu/, można przeprowadzić podział na wojny t o t a l n e i n i e t o t a l n e. Wojna prowadzona z myślą o zniszczeniu przeciwnika - tj. taka, podczas której nie stosuje się żadnych ograniczeń prawnych, moralnych i militarnych, nie uwzględnia konwencji ani układów międzynarodowych - jest wojną totalną, i odwrotnie - wojna, w której się owych ustaleń przestrzega we wszystkich trzech wymienionych dziedzinach działalności wojennej /społeczno-politycznej, ekonomicznej i militarnej/, jest wojną nietotalną. Przykładem wojny totalnej może być wojna prowadzona przez Niemcy hitlerowskie przeciwko Polsce i Związkowi Radzieckiemu w latach 1939-1945. Nie prowadził natomiast wojny totalnej Związek Radziecki, gdyż jego celem było jedynie rozgromienie sił, które doprowadziły do jej wybuchu.

Jak już o tym była mowa - do grupy trzeciej zaliczamy kryteria militarne /oczywiście również nie traktowane rozłącznie/. Przyjmując za kryterium stopień wykorzystania potencjałów wojennych otrzymujemy podział na wojny o g r a n i c z o n e i n i e o g r a n i c z o n e. Podział ten uznaje wielu teoretyków, z tym, że pojęcie ograniczoności traktowane jest przez nich w sposób bardzo różny. Np. w niektórych kołach wojskowych Stanów Zjednoczonych uważa się, że wojną ograniczoną jest "wojna prowadzona dla osiągnięcia ograniczonego celu"^{xx/}.

x/ Kryterium to stanowi właśnie przykład niemożliwości rozłącznego traktowania tak wyróżnionych konstytutywnych cech wojny, jak i dokonanego na ich podstawie podziału.

xx/ W oficjalnie wydrukowanym programie: "Seminarium na temat możliwości i techniki zbrojeń amerykańskich w wojnie ograniczonej", prowadzonego pod auspicjami "American Ordnance Association" w Nowym Jorku 4.12.1957 r., podano definicję wojny ograniczonej. Brzmi ona: "Wojna ograniczona jest to wojna prowadzona dla osiągnięcia ograniczonego celu. W dążeniu do tego celu naród powinien planować użycie ograniczonej sumy zasobów narodowych, a prowadząc tę wojnę, powinien dążyć do utrzymania jej w ograniczonym rejonie geograficznym". Patrz także przypisy pkt.1.2/.

Aczkolwiek zależność między ograniczonym celem wojny a wojną ograniczoną jest istotna, to jednak cel wojny nie może być traktowany jako kryterium ograniczoności wojen. Na podstawie zacytowanego określenia można by bowiem sądzić, że do wojen ograniczonych należy zaliczyć te, których cele nie są szczególnie ważne dla państw je wywołujących. Takie stawianie sprawy - co jest szczególnie istotne - odwraca uwagę od faktu, że współcześnie dla zachowania ograniczonego charakteru wojny niezbędne jest nie tyle ograniczenie jej celów, co wykorzystanie sił i środków, a więc potencjału wojennego. Podobnie przedstawia się sprawa związku między ograniczoną liczbą państw uczestniczących w wojnie i ograniczonym terytorium, na którym się ją prowadzi - z jednej strony, a ograniczonym charakterem wojny - z drugiej. Nie można mówić o ograniczonym charakterze wojny wówczas, gdy prowadzić ją będzie ograniczona liczba państw /np. dwa sąsiadujące ze sobą państwa/ oraz gdy działaniami wojennymi objęte będzie ograniczone terytorium /co w przedstawionym przykładzie dotyczy terytorium tych dwóch walczących ze sobą państw/. O ograniczonym charakterze wojny mówić się będzie wtedy, gdy ograniczy się potencjał wojenny w niej użyty. Ograniczona liczba państw uczestniczących w wojnie czy ograniczone terytorium nie są bowiem, tak jak i cel, wyznacznikami ograniczonego charakteru danej wojny.

Jeżeli wojna wybuchnie, istotne znaczenie będzie miał fakt, czy stanie się niezbędne zaangażowanie dla osiągnięcia założonych celów politycznych wszystkich moralnych i materialnych sił i środków państwa, a więc całego jego potencjału wojennego, czy tylko jego części. I w tym znaczeniu można mówić o wojnach nieograniczonych i ograniczonych. Nie oznacza to jednak, że współcześnie można prowadzić wojnę ograniczoną bez ograniczenia jej celów politycznych, liczby uczestniczących w niej państw oraz obszaru, na którym będzie prowadzona. Oznacza to natomiast, że za podstawowe kryterium ograniczoności danej wojny przyjmuje się ograniczenie wykorzystania potencjału wojennego. Na przykład: Stany Zjednoczone w czasie wojny koreańskiej i wietnamskiej wykorzystywały tylko część swego potencjału, podczas gdy Koreańska Republika Ludowa i Demokratyczna Republika Wietnamu wykorzystywały cały swój potencjał w celu

osiągnięcia zwycięstwa. Dla Stanów Zjednoczonych były to więc wojny ograniczone, natomiast dla pozostałych wymienionych państw - wojny nieograniczone.

Okonując podziału ze względu na stosowane środki rażenia można wyróżnić wojny konwencjonalne i niekonwencjonalne /do których współcześnie zaliczamy wojny jądrowe, a także biologiczne, geofizyczne i inne/.

W latach pięćdziesiątych naszego stulecia produkcja broni jądrowej i środków jej przenoszenia osiągnęła skalę masową, a donośność i moc pocisków jądrowych niepomniernie wzrosły. W tej sytuacji uznano, że pojawiła się nowego rodzaju wojna - wojna jądrowa - zmieniająca dotychczasowy, uświęcony tradycją wielowiekowych doświadczeń obraz wojny. Główną rolę w tego rodzaju wojnie odgrywałyby wojska rakietowo-jądrowe. Pozostałe rodzaje sił zbrojnych i wojsk powinny w maksymalnym stopniu wykorzystywać skutki uderzeń jądrowych. Istotne znaczenie w takiej wojnie miałyby - w myśl przewidywań - okres początkowy, a w jego ramach pierwsze uderzenie jądrowe.

Właściwości broni jądrowej oraz osiągnięcie przez oba supermocarstwa względnej równowagi w zakresie jej ilości i środków dostarczania nad cel /szczególnie w wersji strategicznej/ spowodowały na początku lat sześćdziesiątych niespotykany w historii odwrót doktrynalny. W owym okresie teoretycy wojskowi i sztaby generalne zaczynają dochodzić do wniosku, że w przyszłej wojnie należałoby bądź ograniczyć wykorzystanie broni jądrowej, bądź też prowadzić działania wojenne przy użyciu dotychczasowych środków, którym dla odróżnienia od środków jądrowych /biologicznych, geofizycznych itp./ nadano nazwę konwencjonalnych. Zaczęto twierdzić, że przyszła wojna może być albo wojną nowego typu, głównie jądrową, a zatem niekonwencjonalną, albo też konwencjonalną, z możliwością przekształcenia się w każdej chwili w tę pierwszą^{x/}.

x/ Przyjmując tę tezę należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że możliwa współczesna wojna konwencjonalna w Europie będzie w sposób istotny różnić się od wojen minionych: po pierwsze - z uwagi na stałe zagrożenie użyciem broni jądrowej, a po drugie - ze względu na olbrzymi jakościowy rozwój konwencjonalnej techniki wojennej.

Niektórzy teoretycy i praktycy wojskowi uważają, iż oprócz wojny konwencjonalnej i niekonwencjonalnej istnieje jeszcze wojna prowadzona w warunkach zagrożenia bronią jądrową /w okresie paury jądrowej/. W pełni zgodzić się trzeba z tezą, że działania wojenne, w których obie strony dobrowolnie powstrzymują się od wykorzystania broni jądrowej, będą toczyć się "w cieniu" czy - jak to się określa - "pod parasolem" tej broni. Oznacza to, że podczas współczesnych starć konwencjonalnych nieustannie zagrażać będzie niebezpieczeństwo wykonania uderzeń jądrowych, co muszą uwzględniać obie walczące strony^{x/}. Nie stanowi to jednak argumentu przemawiającego za wyodrębnieniem wojny prowadzonej w warunkach zagrożenia bronią jądrową, bowiem o ile na "peryferiach świata" można jeszcze znaleźć państwa, dla których prawdopodobieństwo użycia podczas działań wojennych "parasola jądrowego" jest bliskie zeru, to na pewno nie można tego powiedzieć o ewentualnej wojnie w Europie, a więc o wojnie, w której mógłby uczestniczyć nasz kraj. Wynika stąd, że w naszym przypadku wojnę konwencjonalną należy utożsamiać z wojną prowadzoną w warunkach zagrożenia bronią masowego rażenia, a skoro tak, to wygodniej jest posługiwać się terminem: wojna konwencjonalna.

Za kolejne kryterium podziału przyjęto charakter powiązań polityczno-militarnych, według którego można podzielić wojny na koalicyjne i niekoalicyjne.

Właściwością współczesnego świata jest istnienie państw o bardzo zróżnicowanym potencjale wojennym. Można by nawet, biorąc pod uwagę określone względy klasyfikacyjne, pokusić się o sporządzenie listy państw wg wielkości ich potencjałów wojennych. Zdajemy sobie przy tym sprawę z faktu, że lista ta nie byłaby w pełni adekwatna do rzeczywistości, gdyż w potencjale wojennym jest jeszcze wiele elementów niewymiernych, których ściśle /liczbowo/ w całości określić się nie da, np. stan moralno-polityczny. Niemniej jednak wiele z tych czynników /szczególnie ekonomicznych/ można określić ze stosunkowo dużą dokładnością. Biorąc głównie pod uwagę te wymierne czynniki dokonuje się podziału państw na: mocarstwa, państwa średniej wielkości i państwa małe.

x/ Fr. Skibiński: Rozważania o sztuce wojennej. WIH, Warszawa 1972, s. 52-53.

Przedstawione zróżnicowanie potencjałów wojennych powoduje, że państwa o małym potencjale wojennym dążą do zawierania sojuszów, które z jednej strony ograniczają możliwości agresji państw o stosunkowo dużym potencjale wojennym, a z drugiej - pozwalają liczyć na ewentualne zwycięstwo w wojnie. Z tego względu prowadzenie działań w koalicji jest współcześnie zjawiskiem często spotykanym^{x/}. W ramach koalicji najsilniejsze państwo, wnoszące największy wkład w realizację celów, ma decydujący wpływ na poczynania wszystkich pozostałych uczestników. Obecnie ponadto, w związku z wprowadzeniem do wojsk nowych rodzajów broni, mogących przesądzić o wyniku wojny już w początkowym okresie, koalicji wojennych nie zawiera się podczas wojny, lecz już w okresie pokoju.

Ze względu na zasięg terytorialny można wyróżnić wojny lokalne i światowe.

Zmiany jakościowe zachodzące współcześnie w potencjale militarnym poszczególnych państw, a w tym głównie obu mocarstw - Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych - doprowadziły do powstania możliwości przestrzennie w zasadzie nieograniczonego prowadzenia działań wojennych. Obie strony są bowiem w posiadaniu, o czym już była mowa, środków rażenia, które w każdej chwili mogą być skierowane na dowolny obiekt na kuli ziemskiej. Są to strategiczne siły jądrowe. Współcześnie dysponują nimi armie niektórych państw, i to aż w trzech rodzajach sił zbrojnych, a mianowicie: w strategicznych wojskach rakietowych, lotnictwie oraz marynarce wojennej.

Współczesne lotnictwo i marynarka wojenna, a szczególnie lotnictwo i marynarka wojenna Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych, mają również możliwość, i to w coraz większym stopniu, wysadzania w stosunkowo krótkim czasie w dowolny rejon naszego globu /np. w rejon wykonywania uderzeń jądrowych/ odpowiedniej liczby wojsk /desantów powietrznych, morskich lub kombinowanych/, które są w stanie opanować i przez określony czas utrzymać wyznaczony obiekt.

x/ Nie oznacza to naturalnie, że wojny muszą być z obu stron prowadzone przez koalicje lub przez pojedyncze państwa. Znałe są bowiem przypadki prowadzenia wojny z jednej strony przez koalicję, a z drugiej przez pojedyncze państwo.

Przedstawione tu wycinkowo jakościowe zmiany w potencja-
le militarnym wskazują, że współcześnie zaistniały bardziej
sprzyjające aniżeli dotychczas warunki do prowadzenia wojen
światowych, wojen, w których orbitę wciągnięta zostałaby więk-
szość, a być może nawet wszystkie państwa świata.

Jednak w warunkach istnienia względnej równowagi poten-
cjałów wojennych poszczególnych państw /koalicji/, w tym głów-
nych mocarstw, bardziej prawdopodobne są wojny lokalne, a więc
wojny prowadzone przez ograniczoną liczbę przeciwników w ogra-
niczonym przestrzennie rejonie. Wojny te, jak wynika z analizy
ostatniego trzydziestolecia, były przez państwa imperialistyczne
wywoływane stosunkowo często. Za przykład mogą służyć wojny:
w Korei /1950-1953 r./, w Wietnamie /1945-1954 i 1960-1975/,
izraelsko-arabska, indyjsko-pakietańska /1965-1966/ i inne.

Można również dzielić wojny w zależności od organizacji
użytych sił, wyróżniając wśród nich r e g u l a r n e i
n i e r e g u l a r n e /partyzanckie/.

Wojny regularne są prowadzone siłami zawczasu przygotowa-
nymi /wyposażonymi i wyszkolonymi/. Ich trzonem są siły zbrojne
zwane powszechnie wojskami regularnymi.

Wojny partyzanckie prowadzone są w specyficznych, wyjąt-
kowo niedogodnych warunkach. Ich teatrem jest zazwyczaj kraj
okupowany przez zaborcę bądź ujarzmiony przez własną klasę
rządzającą. Podejmujący walkę nie posiadają wojsk regularnych.
Siłę, jaką dysponują, stanowi ludność miejscowa wyposażona zaz-
wyczaj tylko w lekkie uzbrojenie.

Wojna partyzancka - w odróżnieniu od walki partyzanckiej,
która /naturalnie jeśli zaistnieją odpowiednie warunki/ jest
nieodłącznym elementem wojen regularnych - ma swoistą strate-
gię oraz podporządkowane jej formy organizacji i dowodzenia. Po-
wodzenie wojny partyzanckiej zależy w znacznym stopniu od po-
parcia udzielanego przez szerokie masy społeczne, w których
interesie jest prowadzona. Klasyczny przykład wojny partyzan-
ckiej stanowi jugosłowiańska wojna narodowowyzwoleńcza w latach
1941-1943 oraz wojna o wyzwolenie Algierii /1954-1962/.

Wojny należałoby również rozważać w aspekcie sposobu ich
rozpoczynania. Stosując to kryterium otrzyma się podział na

wojny p r e w e n c y j n e i n i e p r e w e n c y j n e. Na ogół do czasu II wojny światowej działania zbrojne rozpoczynane były po uprzednim wypowiedzeniu wojny. Jednak dążenie do zaskoczenia strony przeciwnej i uzyskania dzięki temu przewagi już w chwili wybuchu wojny doprowadziło do jej rozpoczynania bez uprzedzenia. Obecnie, gdy niektóre państwa dysponują bronią raketowo-jądrową, zaskoczenie przeciwnika drogą wykonania uderzeń uprzedzających może pociągnąć za sobą nieprzewidziane skutki. Dlatego też wojny przewencyjne zostały w świetle przepisów międzynarodowego prawa wojennego oficjalnie zabronione. Argumentacja potrzeby uznania prawa do tak zwanej samoobrony przewencyjnej nie znalazła odbicia w zaakceptowanym przez ONZ tekście definicji agresji, bowiem - jak słusznie stwierdzono - każdą agresję można umotywić rzekomym zagrożeniem ze strony napadniętego państwa.

Ostatni z podziałów, dokonany ze względu na stopień dynamiczności działań zbrojnych, pozwala wyróżnić wojny m a n e w r o w e i n i e m a n e w r o w e /pozycyjne/. Czynnikiem decydującym o zmianie dynamiki działań zbrojnych jest rozwój środków walki. Wprowadzenie do wyposażenia wojsk na skalę masową szybkostrzelnej broni maszynowej i artylerii sprawiło, że w I wojnie światowej przeważały działania pozycyjne, natomiast zastosowanie podczas II wojny światowej czołgów i lotnictwa przesądziło o jej manewrowym charakterze. Wojny manewrowe w przeciwieństwie do wojen pozycyjnych najczęściej obejmują swym zasięgiem całe terytorium państw w nich uczestniczących.

Rekapituluując powyższe rozważania należy stwierdzić, że podziału wojen można dokonywać według różnych kryteriów. Zaprezentowanego tu zestawu kryteriów nie uważa się ani za wyczerpujący, ani za raz na zawsze zamknięty. Można bowiem wyróżnić cały szereg innych, bardziej szczegółowych kryteriów, które posłużą za podstawę dodatkowych podziałów współczesnych wojen. Można również, uwzględniając konkretne warunki określonego państwa, uznać za ważne te kryteria, które są dla innych państw mało istotne. Może wreszcie nastąpić zmiana wartości poszczególnych elementów potencjału wojennego, która w konsekwencji spowoduje konieczność dokonania nowego podziału wojen. Biorąc

jednak pod uwagę istniejącą rzeczywistość, zaprezentowany w niniejszym rozdziale podział współczesnych wojen przyjęto za podstawę dalszych rozważań. Wynika z niego, że na charakter konkretnej wojny składa się wiele wymienionych cech. Każda wojna może być więc jednocześnie sprawiedliwa, postępową, obronna, lokalna, konwencjonalna itp.

1.4. Prawidłowości i prawa wojny oraz walki zbrojnej

1.4.1. Ogólna charakterystyka

Wojna i jej nieodłączny element walka zbrojna stanowią przejaw konkretnej działalności ludzkiej w sferze społecznej. Jest to działalność państwa lub klasy społecznej, realizujących swe cele polityczne przy użyciu sił zbrojnych, oręża oraz innych, nieogrzanych sił i środków.

Każde zjawisko czy to w przyrodzie, czy to w społeczeństwie przebiega zgodnie z określonymi prawidłowościami. Poznanie istoty danego zjawiska możliwe jest jedynie drogą poznania właściwych mu prawidłowości. Wskazują one, że zjawisko przebiega według określonego porządku; że jest to proces ukierunkowany, a nie przypadkowy; że określone przyczyny powodują określone skutki. Znajomość skutków pozwala stwierdzić przyczynę. Prawidłowość pojmujemy jako konieczny, uwarunkowany określonymi przyczynami proces, który wyrażany jest nie tylko przez jedno prawo, lecz ich całość^{x/}. Prawa wyrażają bowiem istniejące obiektywnie związki i zależności - i to związki istotne, trwałe, ogólne, konieczne i powtarzalne. Związki te i zależności powodują, że zjawiska przebiegają zgodnie z określonymi prawidłowościami; są one podstawowym czynnikiem wpływającym na powstawanie nowych jakości w przyrodzie i społeczeństwie; są przyczyną ich dialektycznego rozwoju. We wszystkie w sumie prawa są wyrazem ogólnej dialektycznej prawidłowości obiektywnego świata.

Prawa przyrody i prawa społeczne występują w określonych warunkach /okolicznościach/. Te warunki okoliczności zmieniają się w toku rozwoju rzeczywistości. W związku z tym zmienne są

^{x/} Dialektiszeskij ,materializm. Moskwa 1960, s.153-154.

również i omawiane prawa, a więc są one historyczne.

Prawa występują w określonych warunkach z obiektywną koniecznością. Zmieniając jednak te warunki człowiek może zmienić sferę i siłę działania praw oraz skierować ich działanie w pożądanym dla siebie kierunku. W przejawianiu się i działaniu praw występuje więc zawsze dialektyczna jedność czynnika obiektywnego i subiektywnego.

Stwierdzenie i poznanie zachodzących w przyrodzie i społeczeństwie prawidłowości stanowi punkt wyjścia do wykrywania i poznawania praw przyrody oraz praw społecznych, a następnie formułowania praw nauki. Prawa nauki bowiem są subiektywnym wyrażeniem obiektywnej rzeczywistości. "Prawa nauki - to słowa, za pomocą których człowiek przekłada dzieła natury na swój język, aby je zrozumieć; słowa te nie są pozbawione sensu, nie są pozbawione obiektywnej treści /.../ nie mniej jednak muszą odróżniać oryginał^{x/} od tłumaczenia"^{xx/} /patrz przyp. 1.4/.

Wojna i walka zbrojna jako zjawiska społeczno-historyczne przebiegają również zgodnie z określonymi prawidłowościami, które są wynikiem działania określonych praw wojny i walki zbrojnej. Poznanie tych praw i ich sformułowanie jest podstawowym zadaniem ogólnej teorii nauk wojennych.

Zarówno prawa wojny, jak i prawa walki zbrojnej należą do grupy praw społecznych, a więc do nich odnozą się wszystkie wymienione wyżej stwierdzenia. Są to prawa obiektywne, które człowiek może poznać i wykorzystywać do swoich celów, a także może na nie wpływać poprzez stwarzanie odpowiednich warunków /okoliczności/. Prawa te są uwarunkowane historycznie, mogą więc w toku rozwoju społecznego powstawać, zmieniać się lub zanikać. Prawa wojny i walki zbrojnej formułowane przez ludzi stanowią oczywiście subiektywne wyrażenie obiektywnej rzeczywistości. Prawa te mogą być w większym lub

x/ Oryginał tzn. prawa obiektywne.

xx/ W.I.Lenin: Połnoje sobranije soczinienij. T.14, s.174.

mniej szym stopniu wykorzystywane przez ludzi w toku wojny /walki zbrojnej/, a ta ze stron walczących, która lepiej je pozna, osiągnie więk sze sukcesy. Prawa wojny i walki zbrojnej działają nie pojedynczo, lecz we wzajemnym ze sobą związku, gdyż wojna /walka zbrojna/ jest zjawiskiem wielopłaszczyzno - wym, niezmiernie złożonym i zmiennym, jest prowadzona w warunkach krzyżowania się przeciwstawnych tendencji zarówno między walczącymi stronami, jak i wewnątrz nich.

Prawa wojny i walki zbrojnej należąc do tej samej grupy praw społecznych nie są jednak tożsame, gdyż odnoszą się do zjawisk różnych pod względem zakresu i treści. Pierwsze dotyczy wojny w jej wszelkich przejawach, natomiast drugie odnoszą się tylko do walki zbrojnej będącej jedną z form prowadzenia wojny. Prawa wojny są więc nadrzędne w stosunku do praw walki zbrojnej i od nich trwalsze.

1.4.2. Prawa wojny

Prawa wojny - o czym była już mowa - stwierdzają i wyrażają związki oraz zależności zachodzące pomiędzy zjawiskami wojny pojmowanej w znaczeniu szerokim.

Nauka wojenna bada te związki i zależności od strony społeczno-politycznej, ekonomicznej i militarnej w celu zapewnienia odpowiedniego przygotowania kraju do wojny, a następnie jej prowadzenia. Najczęściej więc jako podstawowe prawa wojny wymienia się: 1/ zależność charakteru, przebiegu i wyniku wojny od właściwości określonej polityki; 2/ zależność charakteru, przebiegu i wyniku wojny od stosunku między potencjałami wojennymi walczących stron.

Wymienione prawa obejmują związki i zależności, które wywierają wpływ przede wszystkim na wojnę w całości, chociaż dotyczą one pośrednio i walki zbrojnej.

**Z a l e ż n o ś ć c h a r a k t e r u , p r z e b i e -
g u i w y n i k u w o j n y o d w ł a ś c i w o ś -
c i o k r e ś l o n e j p o l i t y k i .**

Wojna, będąc kontynuacją polityki środkami przemocy, jest od niej ściśle uzależniona. Cele polityczne państw określają charakter wojny, wywierają wpływ na sposoby i formy jej prowadzenia. Wyrażają one różne dążności i sprzeczności występujące

między państwami. Pomiędzy celami politycznymi a militarnymi istnieje zawsze dialektyczna jedność.

Przykładów oddziaływania polityki na przebieg wojny zwyciężyć można wiele. Sojusze militarne zawierane podczas pierwszej i drugiej wojen światowych, a dyktowane względami politycznymi miały decydujący wpływ na ich przebieg. To właśnie zamysły polityczne faszystowskich Niemiec, zmierzające do wciągnięcia Turcji do wojny po swojej stronie, legły między innymi u podstaw opracowania planu operacji strategicznej na kierunku Kaukazu^{x/}.

Polityka jednak nie jest czynnikiem decydującym w sprawach pokoju i wojny w oderwaniu od rzeczywistości. W ciągu ostatnich kilkunastu lat obserwuje się ściśle sprzężenie zwrotne, a mianowicie: coraz widoczniejszy staje się wpływ na politykę faktu posiadania przez główne mocarstwa świata broni jądrowej, której możliwości są powszechnie znane. Z uwagi na to kierownictwo polityczne państwa musi tak realizować swe cele, aby nie dopuścić do wybuchu globalnej wojny jądrowej. W efekcie rola polityki wzrasta, a użycie broni jądrowej /tj. środka militarnego/ kwalifikuje się obecnie nie do aktów wojennych, lecz przede wszystkim politycznych.

Zależności i związki między polityką a wojną są tak znaczne, że oddziałują na wszystkie dziedziny życia społecznego. Dlatego też omawiane prawo uważane jest za podstawowe, wpływające na wszystkie pozostałe prawa wojny i prawa walki zbrojnej^{xx/}. Znajomość tego prawa umożliwia określanie charakteru każdej wojny, roli społeczeństwa i techniki w wojnie oraz wielu innych czynników. Zależności i związki między polityką a wojną leżą u podstaw wszystkich innych występujących w jej toku powiązań i dlatego powinny być uznane za nadrzędne w stosunku do pozostałych.

x/ Marksizm-leninizm o wojnie i wojsku. Wyd. MON. Warszawa 1964, s.58.

xx/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojennej. Wyd. MON, Warszawa 1971, s.346.

Zależność charakteru, przebiegu i wyniku wojny od stosunku między potencjałami wojennymi walczących stron.

Charakter, przebieg i wynik wojny zależał zawsze, a szczególnie zależy obecnie od stosunku między potencjałami wojennymi walczących stron. Na potencjał wojenny składają się przede wszystkim potencjał moralno-polityczny, wojenno-ekonomiczny i militarny. Niektórzy teoretycy wyodrębniają ponadto jako część składową potencjału wojennego potencjał naukowy^{x/} lub naukowo-techniczny,

Państwa mające przewagę w potencjale moralno-politycznym, wojenno-ekonomicznym i militarnym kończyły wojny zwycięsko, osiągając założone cele. Brak jednak przewagi chociażby tylko w jednym z wymienionych elementów potencjału wojennego zawsze odbijał się ujemnie na końcowym rezultacie wojny. Toteż we wszystkich prowadzonych wojnach jednym z podstawowych celów walczących stron było osłabienie potencjału moralno-politycznego, wojenno-ekonomicznego oraz militarnego. Potencjał wojenny, a w tym przede wszystkim potencjał militarny, jest również ważnym czynnikiem zapobiegającym wojnie, o czym świadczy przebieg wydarzeń w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat.

Poszczególne elementy potencjału wojennego oddziałują na przebieg wojny w ścisłym ze sobą powiązaniu, a wymienione zależności, jakkolwiek ujmowane często w postaci oddzielnych praw, stanowią jednak integralne części jednego ogólnego prawa wojny^{xx/} /patrz przyp. 1.5/.

Potencjał moralno-polityczny społeczeństwa, wyrażający się między innymi w jego stosunku do wojny, w gotowości do poświęceń i dążeniu do osiągnięcia zwycięstwa, jest elementem wpływającym w istotny sposób na przebieg i wynik wojny. We współczesnej epoce, gdy do udziału w wojnie angażuje się cały naród, stan moralno-polityczny zarówno wojska, jak i ludności cywilnej odgrywa coraz większe znaczenie.

x/ W. Sawkin: Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki. Wyd. MON, Warszawa 1974, s.137.

xx/ W. Mrozow, S. Tiuszkiewicz: Obiektywne zakony wojny i ich oświecenie w sowieckiej wojennej nauce. Wojenna Myśl 5/71, s.64-65.

Na stan moralno-polityczny społeczeństwa oddziałuje przede wszystkim ideologia przyjęta i realizowana przez państwo o danym ustroju społeczno-politycznym. Ideologia wywiera ogromny wpływ na świadomość ludzi, a zatem i na podstawę moralno-polityczną tak własnego społeczeństwa, jak i społeczeństwa przeciwnika. Stąd duże znaczenie przykłada się podczas wojny, a także przed jej wybuchem do walki ideologicznej.

Świadomość społeczna ludzi kształtuje się między innymi również pod wpływem czynnika ekonomicznego. Ustrój socjalistyczny, w którym zaspokajanie potrzeb materialnych, intelektualnych, kulturalnych oraz innych jest coraz pełniejsze, sprzyja utrzymaniu wysokiego morale narodu.

Potencjał moralno-polityczny nie jest oczywiście wielkością stałą, zależy bowiem od umiejętności kształtowania go /i utrwalania/ przez klasy rządzące. Przykładem niepowodzenia w tym względzie może być sytuacja Francji w 1940 r., której koła rządzące nie zdołały zmobilizować duchowo społeczeństwa do walki z wrogiem, gdyż ze względu na silne w tym kraju antygonimuszowe klasowe bardziej obawiały się własnego narodu niż hitlerowskich agresorów.

Drugi element potencjału wojennego - potencjał wojenno-ekonomiczny przesądza o możliwościach zaspokajania potrzeb społeczeństwa i armii w czasie trwania wojny. Wartości ilościowe i jakościowe tego potencjału określają przede wszystkim: poziom rozwoju i stan sił wytwórczych; charakter ustroju społeczno-politycznego kraju; liczba ludzi i poziom ich wielostronnego przygotowania oraz gęstość zaludnienia; wielkość i stopień wykorzystania bogactw naturalnych; rozmieszczenie przemysłu; charakter i stan komunikacji oraz stopień zorganizowania społeczeństwa^{x/}.

Posiadanie przewagi nad nieprzyjacielem w dziedzinie wojenno-ekonomicznej stanowi istotną przesłankę do osiągnięcia zwycięstwa. "... Cała organizacja i sposób walki wojsk, tym samym zaś zwycięstwo i klęska zależą - jak się okazuje - od warunków materialnych, tzn. ekonomicznych, od materiału ludz-

x/ P.I.Trifonienkow: O osnovych zakonach choda i ischoda sowremennoy wojny. Moskwa 1962, s.32-33.

kiego, uzbrojenia, czyli od jakości i ilości ludzi oraz od techniki"x/. Potencjał wojenno-ekonomiczny ma szczególnie duży wpływ na charakter, przebieg i wynik wojen okresu maszynowego, w których toku wykorzystuje się ogromne ilości coraz bardziej skomplikowanego i kosztownego uzbrojenia oraz innego sprzętu technicznego.

Możliwość wybuchu wojny z użyciem broni rakietowej i jądrowej powoduje dalszy wzrost roli czynnika ekonomicznego, gdyż niezbędne staje się utrzymywanie już w okresie pokoju olbrzymich zapasów uzbrojenia i sprzętu technicznego oraz innych zasobów, co jest niezmiernie trudne z uwagi na to, iż współczesne urządzenia techniczne oraz szybciej ulegają moralnemu starzeniu się. W wojnie z użyciem broni jądrowej potencjał wojenno-ekonomiczny nawet dużego państwa może być w krótkim czasie zniszczony. W tych warunkach wielkiego znaczenia nabiera odporność gospodarki kraju na uderzenia jądrowe oraz zdolność do jej szybkiego odtworzenia po uderzeniach.

Potencjał militarny, pochodny od potencjałów moralno-politycznego i wojenno-ekonomicznego, jest elementem wyrażającym bezpośrednio siłę obronną państwa. Na potencjał militarny składają się przede wszystkim: stan liczebny i jakościowy żołnierzy; ilość i jakość uzbrojenia oraz sprzętu technicznego; sprawność organizacyjna i poziom wyszkolenia wojsk; stan zasobów niezbędnych do zaspokajania potrzeb sił zbrojnych itp.

Tak rozumiany potencjał militarny, odgrywający zasadniczą rolę w wojnach minionych, będzie także czynnikiem istotnym w wojnach współczesnych, szczególnie prowadzonych bez użycia broni jądrowej. Gdy jednak główne mocarstwa świata dysponujące bronią jądrową zdecydują się na jej zastosowanie, wówczas o mocy potencjału militarnego w wojnie jądrowej decydować będzie przede wszystkim liczba i jakość środków przenoszenia broni jądrowej, liczba i jakość ładunków jądrowych oraz możliwości skutecznego wykonania uderzeń jądrowych i efektywność wykorzystania ich następstw.

Przedstawiona w dużym skrócie charakterystyka praw wojny, określających zależności między charakterem, przebiegiem

x/ F.Engels: Anty-Dühring. Warszawa 1949, s.168.

i końcowym rezultatem wojny a właściwościami określonej polityki oraz potencjałem wojennym walczących stron, wskazuje na konieczność ich uwzględnienia przy rozpatrywaniu praw rządzących walką zbrojną.

1.4.3. Prawa walki zbrojnej

Niezależnie od praw wojny można wyróżnić dialektycznie z nimi zespolone prawa walki zbrojnej, które wyrażają najbardziej istotne związki i zależności między zjawiskami zachodzącymi w toku jej prowadzenia.

Walka zbrojna, jako integralna część wojny, uzależniona jest od charakteru polityki oraz stanu potencjału wojennego walczących stron. Charakter walki zbrojnej i jej napięcie zależą w dużej mierze od ostrości przeciwieństw politycznych, społecznych, ekonomicznych i innych. "W wojnach, które wybuchają z przyczyn nieistotnych, błędnych, z powodu drugorzędnych sprzeczności politycznych, walka zbrojna przebiegała w niewielkim napięciu, nie obfitowała w wielkie bitwy ... W wojnach natomiast prowadzonych dla osiągnięcia krańcowo przeciwstawnych celów politycznych walka zbrojna nabierała charakteru wyjątkowo zacieklego"^{x/}.

Za podstawowe prawa walki zbrojnej uważa się: zależność przebiegu i wyniku walki zbrojnej od stosunku sił biorących w niej bezpośredni udział; zależność form i sposobów prowadzenia walki zbrojnej od stosowanego uzbrojenia i sprzętu technicznego; zależność walki zbrojnej w skali strategicznej, operacyjnej i taktycznej /patrz przyp.1.6/.

Zależność przebiegu i wyniku walki zbrojnej od stosunku sił biorących w niej bezpośredni udział.

Stopień wykorzystania tego prawa zależy przede wszystkim od posiadanych zasobów, ale w dużej mierze również od umiejętności dowódców oraz sprawności organizacyjnej i wyszkolenia wojsk.

x/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej. Wyd. MON, Warszawa 1971, s.346.

W walce zbrojnej dochodzi bowiem do konfrontacji sił, w której wyniku odnosi sukces strona dysponująca przewagą zarówno ilościową, jak i jakościową.

Stosunek sił stron walczących podlega wahaniom na korzyść jednej lub drugiej strony i można go zmienić zarówno drogą zwiększania siły bojowej własnych wojsk, jak też przez osłabienie sił nieprzyjaciela. Nie wystarczy jednak posiadanie ogólnej przewagi nad nieprzyjacielem, trzeba ją mieć w określonym miejscu i czasie. Chodzi więc o przewagę sił biorących bezpośredni udział w walce. Zasięg współczesnych środków przenoszenia ładunków oraz moc środków rażenia umożliwiają szybką zmianę stosunku sił na określonym obszarze /np. teatrze działań wojennych/. Zmiany te mogą dziś następować o wiele szybciej aniżeli w jakiegokolwiek z dotychczasowych wojen. Dlatego też obecnie zakłada się, że dla zrealizowania założonych celów nie jest konieczna tak znaczna przewaga ilościowa w konwencjonalnych siłach i środkach, jak w wojnach poprzednich, bowiem rekompensuje ją wysoka skuteczność współczesnych środków rażenia.

Obliczając stosunek sił walczących stron należy uwzględnić wpływ czynników geograficznych i klimatycznych, bowiem - jak wskazują doświadczenia historyczne - odgrywały one zawsze rolę bardzo istotną. Następstwem ignorowania tych czynników było niedostosowanie wojsk do działania w różnych warunkach klimatycznych i terenowych. Na przykład: zmechanizowane wojska faszystowskich Niemiec utraciły wiele ze swej sprawności podczas walk jesienią, zimą i wiosną na terenach Związku Radzieckiego.

Błędna ocena stosunku sił przez walczące strony była najczęściej rezultatem niedoceniania i niedostatecznego uwzględniania elementów jakościowych, a przeceniania ilościowych. Jakościowa ocena siły bojowej wojsk jest niewątpliwie trudniejsza aniżeli ocena ilościowa i łatwiej tu o pomyłki. Stosunek sił stron walczących musi być jednak rozpatrywany kompleksowo. Nie wystarczy tylko porównać liczbę czołgów, samolotów, wyrzutni itp., ale trzeba wziąć również pod uwagę takie czynniki, jak: wyszkolenie żołnierzy, ich duch moralny, stopień zabezpieczenia materiałowo-technicznego wojsk itp. Dopiero uwzględniwszy wszystkie te elementy można wyrobić sobie uzasadniony pogląd

na stosunek sił między walczącymi stronami.

Zależność form i sposobów prowadzenia walki zbrojnej od posiadanego uzbrojenia i sprzętu technicznego. Sposoby i formy prowadzenia zbrojnych działań wojennych zmieniały się na przestrzeni dziejów. Bezpośrednią tego przyczyną był rozwój środków walki. Szybkie doskonalenie istniejącego uzbrojenia i sprzętu technicznego oraz wprowadzanie nowych jego typów /zwłaszcza w wojnach okresu maszynowego/ powodowały zmianę sposobów i form prowadzenia walki zbrojnej.

Zmiany, o których mowa - jak wykazały doświadczenia historyczne - następują wówczas, gdy nowe środki walki zostają wprowadzone i zastosowane w skali masowej, przy czym doskonalenie istniejących środków walki powoduje najczęściej stopniowe przeobrażenia w sposobach i formach zbrojnych działań wojennych, natomiast masowe zastosowanie nowych rodzajów broni staje się motorem przewrotu.

Pojawienie się nowych środków walki prowadzi do zmian w ogólnej strukturze sił zbrojnych, do powstawania nowych ich rodzajów, nowych rodzajów wojsk i nowych specjalności wojskowych, a w konsekwencji do zmiany sposobów i form prowadzenia zbrojnych działań wojennych^{x/}. Wprowadzenie na przykład do wyposażenia wojsk broni palnej było czynnikiem zmuszającym do rozśrodkowywania żołnierzy walczących w zwartych kolumnach, co doprowadziło do powstania nowej formy ugrupowania bojowego, jaką była tyraliera^{xx/}. Podczas pierwszej wojny światowej zastosowanie na skalę masową ognia artylerii oraz karabinów maszynowych w połączeniu z inżynierską rozbudową umocnień dało w efekcie walkę pozycyjną, zaś pojawienie się w toku drugiej wojny światowej czołgów i lotnictwa umożliwiło prowadzenie operacji wojennych na dużych obszarach i w sposób wysoce manewrowy.

Obecnie możliwość zastosowania broni jądrowej jest również czynnikiem rewolucyjnie wpływającym na zmianę sposobów i form prowadzenia walki zbrojnej. Broń jądrowa spowodowała

x/ A.Arefiew: Rola techniki wojennej w rozwoju wojska i sztuki wojennej. Wyd.MON, Warszawa 1954, s.99.

xx/ Tamże, s.129-131.

przewrót nie tylko w sposobach i formach prowadzenia walki zbrojnej, ale również wojny w całości. Decydujące znaczenie okresu początkowego w wojnie jądrowej powoduje, na przykład, konieczność przygotowania już w czasie pokoju wszystkich zasobów materialnych niezbędnych do prowadzenia walki zbrojnej. Z uwagi na możliwość zastosowania broni jądrowej przeciwko obiektom położonym na obszarze całego kraju staje się również niezbędne wypracowanie odpowiednich form i sposobów działania ludności cywilnej na wypadek wykonania przez nieprzyjaciela uderzeń jądrowych. W związku z tym, obserwuje się obecnie rozbudowę sił obrony cywilnej.

Aby nowe uzbrojenie i sprzęt techniczny mogły być efektywnie wykorzystane w walce zbrojnej, niezbędne jest odpowiednie przygotowanie ludzi do posługiwania się nimi. Nawet najdoskonalsze środki walki nie doprowadzą do zmian w sztuce wojennej, jeżeli posługujący się nimi ludzie nie potrafią umiejętnie wykorzystać ich właściwości. Niedostateczne przygotowanie do użytkowania nowoczesnego sprzętu technicznego dało się stwierdzić, na przykład, u żołnierzy arabskich podczas pierwszych starć z Izraelem, co w znacznym stopniu zostało przezwyciężone już w październikowej wojnie 1973 r.

W walce zbrojnej ludzie i sprzęt bojowy występują w nierozdzielnej jedności i tylko w tej postaci mogą być czynnikiem kształtującym nowe jej formy i sposoby. W przeszłości następowało to przede wszystkim w toku wojny, natomiast obecnie, ze względu na szybkie zmiany w technice wojennej, nowe formy i sposoby walki zbrojnej muszą być wypracowywane w okresie pokoju. Stąd ogromne znaczenie nauki wojennej dla umacniania i rozwoju obronności kraju.

Oprócz wyżej omówionych praw walki zbrojnej wyróżnia się także zależność walki zbrojnej w skali strategicznej, operacyjnej i taktycznej. Związki i zależności między walką zbrojną prowadzoną w różnej skali świadczą nie tylko o jedności założeń oraz podporządkowaniu celów taktycznych operacyjnym zaś operacyjnych strategicznym, ale również i o umowności tego podziału /w zależności od użytych sił, obszaru, długotrwałości

działania itp./x/. Sukces taktyczny i operacyjny nie zawsze przeradzał się w sukces strategiczny, a niekiedy nawet działał na jego niekorzyść, na przykład: rozwijające się pomysły - nie przewiudzenie wojsk hitlerowskich w Ardenach /grudzień 1944 r./ skomplikowało w znacznym stopniu sytuację strategiczną faszystowskich Niemiec, przyspieszając ich klęskę na froncie zachodnim.

W dotychczasowych wojnach strategia dominowała nad sztuką operacyjną i taktykę, lecz jej sukcesy zawsze zależały od rezultatów walki i operacji. Obecnie broń jądrowa zwiększyła możliwości osiągnięcia celów strategicznych niezależnie od sukcesów operacyjnych i taktycznych. Broń jądrowa jednak nie eliminuje znaczenia różnych rodzajów wojsk w osiągnięciu celów walki zbrojnej. Niektóre wojny z użyciem broni jądrowej mogą się zakończyć już po wykonaniu pierwszych uderzeń, ale również jest prawdopodobne, że zwycięstwo będzie osiągnięte wysiłkiem wszystkich rodzajów wojsk, a więc w efekcie walki prowadzonej siłami i środkami konwencjonalnymi.

Na zakończenie należałoby podkreślić, że prawa walki zbrojnej są punktem wyjścia do formułowania zasad prowadzenia działań zbrojnych, stanowiących dyrektywy do praktycznej działalności ludzi.

x/ Niejednokrotnie w historii wojen siły brygady wykonywały zadania o znaczeniu operacyjnym, a nawet strategicznym, zaś armie odgrywały typową rolę taktyczną.

PRZYPISY

/1.1/. Podstawowe terminy przyjęte w pracy:

"Prowadzenie wojny" - całokształt działalności państwa lub klasy /klas/ społecznej kontynuującej swą politykę przy użyciu przemocy zbrojnej oraz zastosowaniu form walki nieorężnej. Termin ten obejmuje walkę zbrojną, którą uważa się za niezbędny element wojny, jak też działalność ekonomiczną, ideologiczną, dyplomatyczną itp., skierowaną przeciwko nieprzyjacielowi w toku wojny.

"Działania wojenne" - wszelkie akcje prowadzone przez siły zbrojne walczących stron w czasie wojny /operacje, bitwy, walki na szczeblu taktycznym, manewr wojskami, zajmowanie określonego terytorium bez bitwy, blokada akwenów morskich itp./.

"Walka zbrojna" - wszelkie zbrojne starcia walczących stron, z których każda dąży do zniszczenia lub obezwładnienia przeciwnika; w sztuce wojennej terminem tym oznacza się podstawowe formy działań wojennych /tj. operacje, bitwy, walki na szczeblu taktycznym/.

/1.2/. Pojęcia i definicje wojny:

1. Cyceeron /Wg Historii doktryn politycznych, Warszawa 1972, s.48/.

"... wojna jest rozstrzygnięciem sporu przy użyciu siły".

2. H.Grotius /Wg Historii doktryn politycznych, Warszawa 1972, s.48/

"... Wojna jest to stan, w jakim znajdują się osoby toczące spór przy użyciu siły" ... "Pierwszy i najbardziej niezbędny jest podział wojen na prywatne, publiczne i mieszane. Wojna jest publiczna, jeżeli prowadzi ją osoba sprawująca jurysdykcję, w innych wypadkach wojna jest prywatna; mieszana jest wówczas, gdy po jednej stronie jest wojną publiczną, a po drugiej zaś - prywatną".

3. Fr.Skibiński: Rozważania o sztuce wojennej. WIH.Warszawa 1972, s.29.

"Wojna jest kontynuacją polityki, prowadzoną środkami przemocy, w celu zmuszenia przeciwnika do spełnienia naszej woli; nosi charakter krwawej walki zbrojnej staczanej przez zorganizowane siły".

4. Mała Encyklopedia Wojskowa, t.3, Warszawa 1971 -
s.494 - "Wojna, konflikt zbrojny między państwami, blokami państw, narodami lub klasami społecznymi; kontynuacja polityki środkami przemocy w celu osiągnięcia określonych interesów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych".

s.495 - "Niekiedy mianem wojny określa się zjawiska społeczne, w których odbywa się walka o cele polityczne bez angażowania sił zbrojnych. W takim znaczeniu używa się określeń: zimna wojna, wojna psychologiczna, wojna gospodarcza, wojna dyplomatyczna itp."

5. Wielka Encyklopedia Powszechna, Warszawa 1966, t.8, s. 831.

"Wojna: walka zbrojna, kontynuacja polityki przy użyciu środków przemocy".

W określeniu tym pomija się inne istotne formy prowadzenia wojny przez strony walczące. Ponadto nie uwzględnia się faktu, iż niektórych rodzajów walki zbrojnej /np. pucze wojskowe/ nie nazywamy wojną, chociaż w najogólniejszym sensie jest to działanie zmierzające "do uzyskania przez jednostki lub grupy pewnego zakresu władzy".

6. A.Beaufre: Strategia działania. Warszawa 1971, s.19.

"Wojna nigdy nie jest zjawiskiem czysto militarnym, jest zawsze zjawiskiem o charakterze totalnym, gdzie łączą się i nakładają na siebie polityki wewnętrzna i zagraniczna, gospodarka i działania wojenne".

7. K.Clausewitz: O wojnie. Warszawa 1958, wg MEW, t.3, Warszawa 1971, s.494.

"Wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, prowadzeniem ich różnymi środkami".

8. B.Brodie: Strategia w erze rakietowej. Warszawa 1963, s.260.

"Przez pojęcie "wojna ograniczona" rozumie się dziś praktycznie wojnę, w której nie prowadzi się bombardowania strategicznego między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim. Logicznie rzecz biorąc, muszą w niej wystąpić i inne ograniczenia, ale przynajmniej to jedno występuje zawsze. Jedną z

przyczyn tego jest, być może, obawa, że dopuszczenie do ograniczonego bombardowania strategicznego byłoby po prostu zbyt bliskie punktu krytycznego, po przekroczeniu którego odrzucono by wszelkie ograniczenia. Inaczej mówiąc, sytuacja byłaby stała i skrajnie chwiejna".

/1.3/ M.Fleming: Definicja agresji. Warszawa 1975, s.7-8.

Podstawowe artykuły definicji agresji przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 14 grudnia 1974 r.:

Art.1. Agresja jest to użycie siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej innego państwa lub w jakiegokolwiek innej postaci sprzecznej z Kartą Narodów Zjednoczonych.

Art.2. Użycie siły zbrojnej z pogwałceniem Karty przez państwo działające jako pierwsze stanowi wystarczający wstępny dowód aktu agresji, chociaż Rada Bezpieczeństwa może - działając zgodnie z Kartą - orzec, że uznanie, iż został popełniony akt agresji, może nie być uzasadnione w świetle innych istotnych okoliczności, w tym faktu, że rozpatrywane akty lub ich następstwa nie są dostatecznie poważne.

Art.3. Każde z wyliczonych działań niezależnie od tego, czy wojna została wypowiedziana, powinno być, przy uwzględnieniu postanowień artykułu 2, uznane za akt agresji:

a/ inwazja lub atak sił zbrojnych państwa na terytorium innego państwa, lub okupacja wojskowa, choćby czasowa, wynikająca z takiej inwazji lub aktu, albo aneksja przy użyciu siły terytorium innego państwa lub jego części;

b/ bombardowanie przez siły zbrojne państwa terytorium innego państwa lub użycie przez państwo jakiegokolwiek broni przeciw terytorium innego państwa;

c/ blokada portów lub wybrzeży państwa przez siły zbrojne innego państwa;

d/ atak sił zbrojnych państwa na siły lądowe, morskie lub powietrzne albo cywilne floty morskie lub powietrzne innego państwa;

e/ użycie sił zbrojnych państwa, które znajdują się na terytorium innego państwa, za zgodą państwa przyjmującego, sprzecznie z warunkami określonymi przy wyrażeniu zgody albo też przedłużenie ich obecności na takim terytorium po wygaś. -

nięciu zgody;

f/ wyrażenie przez państwo zgody, by jego terytorium, które oddało do dyspozycji innego państwa, było wykorzystane przez to inne państwo do dokonania aktu agresji przeciwko państwu trzeciemu;

g/ wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu zbrojnych band, grup, sił nieregularnych lub najemników, którzy prowadzą działania zbrojne przeciw innemu państwu o takiej skali, że równają się one działaniom wymienionym wyżej; należy tu też włączenie się w istotnej mierze do takiego działania^{x/}.

Art.4. Powyższe wyliczenie działań nie jest wyczerpujące i Rada Bezpieczeństwa może uznać, że inne działania stanowią agresję w rozumieniu postanowień Karty.

Art.5. Żadne względy jakiegokolwiek charakteru, polityczne, ekonomiczne, wojskowe lub inne, nie mogą stanowić uzasadnienia agresji.

Wojna agresywna jest zbrodnią przeciw międzynarodowemu pokojowi. Agresja tworzy podstawę do odpowiedzialności międzynarodowej.

Art.6. Żaden nabytek terytorialny i żadne korzyści społeczne wynikające z agresji nie są legalne i nie powinny być uznane jako takie.

Art.7. Nic w niniejszej definicji - zwłaszcza artykuł 3, nie może w żadnej formie naruszać prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości, jak to wynika z Karty ludów pozbawionych siłą tego prawa, zwłaszcza ludów poddanych reżymom kolonialnym i rasowemu lub innym formom obcego panowania; nie może też naruszać prawa tych ludów do walki w tym celu i do ubiegania się i otrzymywania poparcia, zgodnie z zasadami Karty i stosownie do wyżej wymienionej Deklaracji.

x/ W załączeniu do tekstu oficjalnego jest nast. uwaga do art.3: "Co się tyczy ustępu b/ artykułu 3. Komitet Specjalny uznał, że określenie "jakąkolwiek broń" jest użyte bez rozróżnienia między bronią konwencjonalnymi, bronią masową z zagłady i jakimkolwiek innym rodzajem broni.

/1.4/. Rozwój przyrody, społeczeństwa i ludzkiego myślenia odbywa się zgodnie z prawidłowościami. Prawidłowości w sferze poznawania świata są pierwotne. Wykrywając prawidłowości formułujemy określone prawa: przyrody, rozwoju społecznego i poznania /myślenia/.

Prawa rozwoju społecznego i ludzkiego myślenia mają charakter historyczny. Ich treść i formy przejawiania się ulegają zmianie wraz ze zmianą konkretnych warunków. Mają one również właściwości uniwersalne w odniesieniu do zjawisk, którymi rządzą.

Człowiek nie może według swojego uznania tworzyć czy też zmieniać praw: może jednak je wykrywać, formułować i wykorzystywać w działalności praktycznej. Znając prawa może przewidywać zdarzenia /zjawiska/ i stwarzać warunki do ujawniania się tych praw. Ograniczoność prawa wynika z tego, że z mnogości pojedynczych, szczególnych związków i zależności wyodrębnia jedynie najbardziej istotne i ogólne, odrzucając wszystko, co drugorzędne i poboczne.

Dialektyczny materializm i sowiecka wojenna nauka Moskwa 1972, s.76.

W aspekcie filozoficznym "prawa" to obiektywne, istotne, konieczne, ogólne, trwałe i powtarzające się związki między przedmiotami i zjawiskami świata lub między czynnikami tego samego "zjawiska".

M.W.Popow: Susecznost zakonow woorużonnoj borby. Moskwa 1964, s.39.

Pojęcia: "prawo" nie można utożsamiać z pojęciem: "prawidłowość". Jeśli mianem prawa określimy istotne związki i zależności zachodzące pomiędzy zjawiskami /i w samych zjawiskach/ przyrody, rozwoju społecznego czy też w procesie myślenia - to za prawidłowości uważać będziemy charakterystyczne, powtarzające się procesy, tendencje i zjawiska wyrażone w postaci jednego lub wielu praw.

Prawidłowość polega na tym, że ilekroć występują określone warunki, tylekroć występuje określone zjawisko.

A.Schaff: Obiektywny charakter praw historii: patrz
J.Palc: Prawa nauki. Wyd. PWN, Warszawa 1957, s.16.

/1.5/. Niektórzy teoretycy wymieniają zamiast jednego prawa wojny, mówiącego o zależności przebiegu i wyniku wojny od stosunku między potencjałami walczących stron, trzy prawa: prawo zależności siły obronnej kraju /koalicji/ od możliwości ekonomicznych państwa /koalicji/; prawo zależności siły obronnej kraju /koalicji/ od moralis społeczeństwa i sił zbrojnych państw /koalicji/; prawo zależności przebiegu wojny od wielkości potencjału wojennego przeciwnych państw /koalicji/.

K. Nożko: Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej. Wyd. MON. Warszawa 1973, s.130-131.

/1.6/. W toku analizy wojny jako systemu - można wyróżnić trzy poziomy, które wyrażają różny stopień ogólności.

1. Wojna w całości.
2. Walka zbrojna i nieorężne formy walki.
3. Szczególne /konkretne/ wyrazy walki zbrojnej i form walki nieorężnej.

W związku z powyższym można wydzielić:

1. Ogólne prawa wojny.
2. Specyficzne prawa wojny, obejmujące ogólne prawa walki zbrojnej i ogólne prawa nieorężnych form walki.
3. Prawa, obejmujące poszczególne elementy i aspekty walki zbrojnej i nieorężnych form przemocy.

Do najbardziej charakterystycznych praw walki zbrojnej można zaliczyć:

1. Zależność charakteru walki zbrojnej od celów wojny.
2. Zależność sposobów i form walki zbrojnej od charakteru techniki i uzbrojenia.
3. Zależność sposobu i form walki zbrojnej od stanu osobowego wojska.
4. Zależność wyniku walki zbrojnej od stosunku sił stron walczących.

płk Zemoriskij. Metodologicznej analiz systemy zakonow wojny. Wojennaja myśl nr 9. 1976 r.

BIBLIOGRAFIA

- ACON R., Einführung in die Atomstrategie. Köln 1964.
- AKOPOW G., SUCHARKOW J.: Imperialistickéskije błoki realnoet i perspektiwy. Moskwa 1963.
- American defence policy. Baltimore 1965.
- ARCISZEWSKI St. Rola; Sztuka dowodzenia na zachodzie Europy. Warszawa 1934.
- AREFIEW A., Rola techniki wojennej w rozwoju wojska i sztuki wojennej. Warszawa 1954.
- BACHOW A., Organizacja warszawskiego dogowora. Moskwa 1971.
- BARTIENIEW G., Ekonomia - tyl i front sowriemiennoj wojny. Moskwa 1970.
- BEAUFRE A., Strategia działania. Warszawa 1971.
- BEAUFRE A., Wstęp do strategii i strategia odstraszenia. Warszawa 1968.
- BECZKIEWICZ Z., Ekonomia obrony narodowej. Warszawa 1968.
- BENTKOWSKI T., Wybrane problemy operacji strategicznej na zachodnim teatrze działań wojennych. ASG WP 1972.
- Biała księga na rok 1970 o bezpieczeństwie NRF i sytuacji w Bundeswehrze. Warszawa 1970.
- Bołszaja Sowietuskaja Encykłopedija. Moskwa 1971.
- BRODIE B., Strategia w erze broni rakietowej. Warszawa 1963.
- CALADER N., Jeżeli nie nastanie pokój. Warszawa 1971.
- CHOCHA B., Obrona terytorium kraju. Warszawa 1974.
- CIASTON S., Ekonomiczne aspekty obronności. Warszawa 1969.
- CLAUSEWITZ C., O wojnie. Warszawa 1958.
- Der Grosse Brochhaus. Weisbaden 1955.
- Dialekticzeskij materializm i sowietuskaja wojennaja nauka. Moskwa 1972.
- DOROSZEWSKI W., Słownik języka polskiego. Warszawa 1960.
- Encyklopedia wojskowa. Warszawa 1932.
- ENGELS F., Anty - Döhring. Warszawa 1949.
- ENGELS F., Dialektyka przyrody. Warszawa 1952.
- ENGELS F., Wybrane piśma wojskowe. Warszawa 1962.
- ENGELS F., Die Armee. Berlin 1956.
- ENGELS F., Handbuch der NATO. Frankfurt/M 1965.
- Filozofskie nasłedije W.Lenina i problemy sowriemiennoj wojny. Moskwa 1972.

FLEMING M., Definicja agresji. Warszawa 1975.

FOCH F., Zasady sztuki wojennej. Warszawa 1924.

FRUNZE M., Dzieła wybrane. Warszawa 1953.

FRUNZE M., Izbrannyje proizwiedenijsa. Moskwa 1966.

GALLIOS P., Strategija w jadernyj wiek. Moskwa 1962.

GALAKTIONOW M., Cel strategiczny. Warszawa 1950.

GAVIN I., Wojna i pokój w erze przestrzeni międzyplanetarnej. Warszawa 1961.

GESEK T., Marksizm-leninizm o współzależności wojny i polityki. ASG WP. 1971.

GOUTARD A., 1940 - wojna straconych okazji. Warszawa 1959.

Grande Larousse Encyclopedique. Paryż 1961.

Grażdanская оборона. Moskwa 1963.

GRECZKO A., Woorużonnyje siły sowietskogo gosudarstwa. Moskwa 1974 i 1975.

GRECZKO A., Siły zbrojne państwa radzieckiego. Warszawa 1975.

HAMOWIEC R., Wojenna doktryna obronna Jugosławii. Belgrad 1974.

HINTERHOFF E., American Military Power and its doktrina. Rev. Militaire Generale, 1963.

Historia doktryn politycznych. Warszawa 1972.

HITCH Ch., Rukowodstwo oboronnoj. Osnovy priniatija rieszenija. Moskwa 1963.

HOTH H., Tankowyje opieraczi. Moskwa 1961.

IWANOWA J., Kocepzijsa atlantycznego sobezczestwa w politike SSzA. Moskwa 1974.

IWANOW D., PAWŁOWICZ S., SZEMANSKI P., Zasady dowodzenia wojakami. Warszawa 1973.

JARUZELSKI W., Wielostronna współzależność między nauką a obronnością stale się rozwija i przynosi pożądane owoce. Warszawa 1972.

JEREMIENKO A., Uwagi i polemiki na marginesie prac Guderiana, Tippleskircha, Mannsteina i innych. Warszawa 1959.

JOMINI H., Zarys sztuki wojennej. Warszawa 1966.

JUREWICZ Z., Wybrane problemy nauki wojennej. Doktryna wojenna. Warszawa 1974.

KACZMAREK J., Uderzenie i ogień. Warszawa 1973.

KAHN H., On thermonuclear war. Princeton 1968.

KLONOWSKI Z., Założenia obronne w procesie przestrzennego zagospodarowania kraju. Warszawa 1969.

KANDRATKOW T., Problema klasyfikacji wojen i jej odciecenie w ideologicznej wojnie. Komunist Woorużonnych Sił. 11/74.

KOTARBINSKI T., Traktat o dobrej robocie. Warszawa 1969.

KULESZYNSKI L., Dowodzenie wojskami a cybernetyka. Warszawa 1967.

KOZŁOW S., Problemy rewolucji w dziedzinie wojskowości. Doktryna wojenna a nauka wojenna. Warszawa 1969.

KOZŁOW W., SMIRNOW N., BAZ I., SIDUROW P., O sowieckiej wojennej nauce. Moskwa 1964.

LENIN W., Dzieła. Warszawa 1950-1972.

LIDDELL H., Ustalenie ili oborona. Moskwa 1963.

LIDER J., Wojny i doktryny wojenne XX wieku. Warszawa 1966.

LIDER J., NATO. Szkice o historii i doktrynie. Warszawa 1961.

Limited strategic war. London 1962.

LISTWINOW J., Pierwyj udar. Moskwa 1971.

ŁAGOWSKI A., Strategia i ekonomika. Warszawa 1959.

ŁAWCZOWSKI G., Polska doktryna wojenna. Bellona, Londyn 1960.

ŁOMOW N., Problemy rewolucji w dziedzinie wojskowości. O radzieckiej doktrynie wojennej. Warszawa 1966.

MADEJSKI A., Zasady i właściwości obrony wybrzeża. Warszawa 1966.

MAJCHRZAK F., STANKIEWICZ W., ŻYROMSKI S., Ekonomia wojenna. Warszawa 1966.

Mała Encyklopedia Wojskowa. Warszawa 1971.

Markeizm-leninizm o wojnie i wojsku. Warszawa 1964.

Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej. Warszawa 1971.

Metodika wojenno-naucznoego issledowanija. Moskwa 1959.

Metodyka wojskowych badań naukowych. Warszawa 1962.

MOSSOR L., Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny. Warszawa 1945.

Myśl Wojskowa, lata 1960-1976.

NAPOLEON B., Izbrannyje sočinienija. Moskwa 1956.

NIEZNAMOW A., O sowieckiej wojennej nauce. Moskwa 1964.

NOWAKOWSKI J., Próba zarysu struktury ogólnej teorii dowodzenia. ASG WP. 1973.

- NOŻKO K., Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej. Warszawa 1973.
- Osnownyje zakonomiernosti opridielajuszcije chod i ischod sowniennoj wojny. Moskwa 1962.
- O sowietekoj wojennej naukie. Moskwa 1964.
- PEŁC J., Prawa nauki. Warszawa 1957.
- PIŁSUDSKI J., Pięta zbiorowa. Warszawa 1937.
- POPOW M., Suszcznost zakonow woorużiennej borby. Moskwa 1964.
- PSZCZOŁOWSKI T., Zasady sprawnego działania. Warszawa 1969.
- RATAJCZYK J., Kierownictwo wojskowe i doktryna wojenna RP przed Sejmem Czteroletnim. Warszawa 1973.
- RUDNICKI K., Na polskim ezleku. Londyn 1952.
- RYBKIN C., Wojna i polityka w sowniennuju epochu. Moskwa 1973.
- RYSZKA F., Ideologia, doktryny, programy s działania polityczne. Warszawa 1974.
- SAWKIN W., Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki. Warszawa 1974.
- SBYTOW N., O przedmiocie i sodierżanii sowietekoj wojennej nauki. Moskwa 1971.
- SIDOR M., System oceny osobowości dowódcy. ASG WP 1975.
- SKIBINSKI Fr., Rozważania o sztuce wojennej. Warszawa 1972.
- SITEK E., Mobilizacja przemysłu dla celów obronnych. Warszawa 1964.
- SIWICKI P., Aktualne problemy PRL. Warszawa 1973.
- SIWICKI F., XXX lat ludowego Wojska Polskiego. Warszawa 1973.
- SKORUPA S., AUDERSKA H., ŁEMPICKA Z., Mały Słownik języka polskiego. Warszawa 1968.
- SMIRNOW M., BAZ J., KOZŁOW W., SIDOROW P., O radzieckiej nauce wojennej. Warszawa 1972.
- SMITH D., Doktryna wojenna USA. Warszawa 1957.
- SOKOŁOWSKI W., Strategia wojenna. Warszawa 1964.
- STANKIEWICZ W., Socjalistyczna myśl wojenno-ekonomiczna. Warszawa 1972.
- SZTEMIENKO S., Sztab Generalny w latach wojny. Warszawa 1969.
- The Encyklopedia Americana. New York 1958.
- TRIFONIENKOW P., Ob osnownych zakonach choda i ischoda sowniennoj wojny. Moskwa 1962.

TROFIMIENKO G., Strategia globalnej wojny. Moskwa 1968.
 TUCZAPSKI T., System obronny Polski Ludowej. Warszawa 1975.
 TUCZAPSKI T., Właściwości obrony terytorium kraju. Warszawa 1974.
 WIATR J., Socjologia wojska. Warszawa 1964.
 Wielka Encyklopedia Powszechna. Warszawa 1972.
 Wojenna Myśl, lata 1960-1976.
 Wojsko-Instytucyjny Żurnal, lata 1960-1976.
 Wojsko-Instytucyjny Obozrenije, lata 1960-1976.
 Współczesna Wiedza Wojskowa. Warszawa 1972.
 Wybrane zagadnienia nauki, sztuki wojennej i doktryny. ASG WP. 1974.
 ZAPOLSKI S., Współczesna doktryna wojenna Paktu Północnoatlantyckiego. Warszawa 1970.
 ZIELENIOWSKI J., Organizacja zespołów ludzkich. Warszawa 1967.
 ŻELTOW A., Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej. Warszawa 1970.

Druk ASG-OXV-7595 zam. nr 1230 z dn.17.05.77 r.

